

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ, O.P.S. ,
ČESKÉ BUDĚJOVICE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

TOTALITNÍ REŽIMY 20. STOLETÍ

Autor práce: Dagmar Bednaříková
Studijní obor: bezpečnostně právní činnost ve veřejné správě
Forma studia: kombinovaná
Vedoucí práce: Mgr. Štěpán Strnad
Katedra: Katedra společenských věd

2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Štěpánu Strnadovi za cenné rady,
připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

I. ÚVOD.....	6
1. TOTALITNÍ REŽIMY.....	7
1.1. Vymezení, studium, rozdělení.....	7
1.1.1. Autoritarismus.....	7
1.1.2. Totalitarismus.....	9
1.2. Klasifikace R. Arona.....	10
1.3. Klasifikace H. Arendt.....	12
1.4. Srovnání autoritarismu a totalitarismu.....	15
2. HISTORICKÉ ZÁKLADY KONCEPCE TOTALITARISMU.....	15
2.1. Politické myšlení ve starověku.....	16
2.1.1. Platon.....	16
2.2. Politické myšlení v době renesance.....	19
2.2.1. Niccolo Machiavelli.....	19
2.2.2. Thomas More.....	21
2.2.3. Jean Bodin.....	22
2.3. Politické myšlení v 17. a 18. století.....	24
2.3.1. Thomas Hobbes.....	24
2.3.2. Jean Jacques Rousseau.....	26
2.4. Politické myšlení v 19. století.....	28
2.4.1. Karel Marx.....	29
3. TOTALITNÍ IDEOLOGIE 20. STOLETÍ.....	31
3.1. Komunismus.....	32
3.1.1. Komunismus v Rusku.....	33
3.1.2. Komunismus v SSSR do roku 1945.....	37
3.1.3. Komunismus v SSSR po roce 1945.....	40

3.2. Národní socialismus.....	41
3.2.1. Johan Gottlieb Fichte.....	41
3.2.2. Georg Wilhelm Fridrich Hegel.....	42
3.2.3. Německo v 1. světové válce.....	42
3.2.4. Počátky nacismu v Německu.....	44
3.2.5. Nacismus v Německu po roce 1933.....	48
3.2.6. Nacistické Německo v době 2. světové války.....	51
4. ZÁVĚR.....	55
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	57
ABSTRAKT.....	59
ABSTRACT.....	60

I. ÚVOD

Smyslem této bakalářské práce je přiblížit totalitní režimy 20. století - nacismus a komunismus, seznámit s důvody jejich vzniků a poukázat na historické okolnosti a souvislosti v jejich počátcích s odkazem na návaznost na nedemokratické režimy 20. století – autoritarismus a zejména totalitarismus.

První kapitoly jsou věnovány přehlednému seznámení se základními informacemi z dostupné odborné literatury o nedemokratických režimech 20. století – totalitarismu a autoritarismu, jejich vymezení, rozdělení, základním klasifikacím nejvýznačnějších představitelů a vzájemnému srovnání.

Další okruh je již věnován totalitarismu. Je poukázáno na to, že jeho základy najdeme již ve starověkém Řecku, ve formě státního a politického uspořádání. Dále je zachyceno politické myšlení, včetně hlavních představitelů, v době renesance, 17. a 18. století až do století 19., kdy se rodí budoucí totalitní ideologie 20. století.

Ve třetí části se již práce zabývá totalitními ideologiemi 20. století. Vysvětleny jsou důvody jejich vzniku. Na hlavních představitelích komunismu a nacismu je ukázán vývoj těchto ideologií až k otřesným koncům, jimž se věnuje závěr práce.

Práce čerpala z množství fundovaných děl, z nichž jako nejdůležitější pro objasnění souvislostí a událostí se stala Úvod do studia politické vědy od p. Cabady a Kubáta, Černá kniha komunismu od kolektivu autorů a Vzestup a pád Třetí říše od L. W. Shirera.

Téma je zkoumáno způsobem poukazování na důvody vzniku totalitních režimů ve vyspělé civilizaci, kdy se k jádru problému dostáváme cestou uvědomění si historických kontextů, jež se prolínají stoletími, a vlivů, jež vyúsťují ve vznik těchto ideologií.

Cílem je přimět čtenáře k zamyšlení se nad zrudností těchto režimů a hlavně nad faktem, jak snadno a relativně lehce došlo k jejich vzniku a rozmachu.

„Člověk se narodil svobodný, ale všude je v okovech. Ten, kdo se má za pána ostatních, zůstává větším otrokem, než oni.“ (J. J. Rousseau)

1. Totalitní režimy

1.1. Vymezení, studium, rozdělení

Filozofický pojem totalita vyjadřuje celkovost nebo úplnost. S tímto pojmem souvisí nedemokratické režimy 20. století - totalitarismus a autoritarismus, jež se však vyznačují svou značnou odlišností.

1.1.1. Autoritarismus

Většina vědců, kteří se autoritarismem zabývají, upozorňuje na paradox, který spočívá v tom, že autoritarismus jako negativní příklad politického uspořádání vychází ze zcela pozitivního pojmu autorita. Autorita je starým latinským pojmem, který neměl pejorativní význam, naopak, v teorii demokracie zaujímá významné místo. Nicméně autoritarismus jako systém znamenající zneužití autority ve prospěch ničení svobody autoritu uvrhl do možných negativních významů.

Patrně nejvýznamnějším teoretikem autoritarismu je Juan José Linz, který vytvořil jeho dnes nejpoužívanější definici a klasifikaci. Podle Linze je autoritarismus politický systém s omezeným, neodpovědným politickým pluralismem, který nemá vypracovanou vůdčí ideologii, ale zato výraznou mentalitu; vyznačuje se absencí intenzivní a extenzivní politické mobilizace (s výjimkou některých etap svého vývoje) a vůdce nebo malá skupina vůdců disponuje mocí, která formálně má nejasně vymezené, avšak snadno předvídatelné hranice.¹ Autoritarismus v Linzově pojetí umožňuje existenci odlišných politických postojů, ty jsou ale spíše tolerované než uznávané. Mohou však existovat a fungovat na politické moci více či méně nezávislé nepolitické subjekty jako například církve, kulturní instituce, univerzity, ekonomické subjekty apod. Autoritativní státy se vyznačují nízkou úrovní ideologizace. Ideologie buď neexistuje nebo je jen omezená a není „vnucována“ řadovým občanům. S tím

¹ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství DOKOŘÁN s.r.o., 2004. 50 s. ISBN 80-86569-89-6

souvisí absence politické mobilizace obyvatelstva. Autoritativní režimy nenutí své občany neustále demonstrovat svoji oddanost režimu (to se týká především fáze stabilizace režimu) a neusilují o absolutní kontrolu společnosti včetně kulturního, vědeckého, ekonomického a soukromého života lidí. Vládne jedna osoba (diktátor) nebo skupina osob (junta) a ve státě dominují byrokratické, vojenské či policejní struktury, avšak neexistuje (nebo jen velmi omezeně) jedna masová politická strana a nedochází ke splývání strany a státních institucí. Ve stručnosti by se dalo shrnout, že autoritarismus se zabývá jen sám sebou, tj. politickou mocí. Politika je „rezervována“ pro vládcu a vše ostatní je relativně svobodné či lépe řečeno tolerované.

Linz rozlišuje sedm typů autoritativních režimů:²

Byrokraticko-vojenský režim. V tomto typu režimu je moc v rukou úzké skupiny osob pocházejících z vysokých úředních či vojenských kruhů. Vládcí od občanů neočekávají, že se budou účastnit politického života v zemi. Někdy v systému existuje politický pluralismus, avšak nikdy zde neexistuje svobodná volební soutěž. Příkladem mohou být mj. některé jihoamerické státy ve 20. století.

Organický etatismus (organic statism) předpokládá hierarchickou státní strukturu, v rámci které pluralismus korporací koexistuje nebo nahrazuje pluralismus politický. Jako příklad lze uvést některé evropské tradicionalistické diktatury dvacátého století (Portugalsko, Španělsko).

Mobilizační postdemokratický autoritarismus vzniká v důsledku pádu zkompromitovaného či neúčinného demokratického politického systému. Existuje zde vládnoucí politická strana, jejíž ambicí je politicky mobilizovat společnost a "pěstovat" oficiální ideologii. Příkladem jsou některé evropské meziválečné autoritarismy.

Mobilizační postindependentní autoritarismus je produktem vítězného národněosvobozeneckého boje, a to v prostředí neschopném vybudovat demokracii. Objevuje se zde slabá vládnoucí strana a pokusy o vypracování oficiální státní ideologie, ale spíše se prosazuje kult vůdce, který je často viděn jako "otec nezávislosti". Tento typ se týká například některých států Třetího světa po pádu kolonialismu.

Rasový a etnický autoritarismus předpokládá trvalou a právně ukotvenou politickou dominanci menšinové rasové či etnické skupiny nad skupinou většinovou. Uvnitř privilegované skupiny jsou dodržovány základní demokratické principy. Typickým příkladem je Jihoafrická republika v období apartheidu.

² CABADA, L., KUBÁT, M. a kolektiv *Úvod do studia politické vědy*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 373 s. ISBN 80-86432-63-7.

Pretotalitní autoritarismus zahrnuje režimy, které se chtěly stát totalitními, ale jejich pochod směrem k totalitarismu byl z různých důvodů zbrzděn, a proto autoritativní režim usiluje o aplikaci jenom některých aspektů totalitarismu. Příkladem jsou mj. některé fáze vývoje Sovětského svazu (např. období tzv. Nové ekonomické politiky ve 20. letech 20. stol.) nebo nacistického Německa.

Posttotalitní autoritarismus je zastoupen komunistickými státy, které absolvovaly proces destalinizace a komunistické režimy rezignovaly na své totalitní ambice.

1.1.2. Totalitarismus

Totalitarismus jako typ politického uspořádání je ve skutečnosti moderním fenoménem spjatým s dvacátým stoletím. Samotný termín totalitarismus se objevuje až v první polovině tohoto století a prošel velmi zajímavým vývojem. Slovo totalitarismus pochází z italštiny (totalitarismo, stato totalitario) a jeho autorství je mylně přisuzováno Benitu Mussolinimu. Ve skutečnosti jej začali po roce 1922, kdy Mussolini převzal v Itálii moc, používat italští novináři - odpůrci fašismu. Totalitarismus se tedy zrodil v kontextu kritiky italského fašismu (a také komunismu, protože ti novináři začali termín totalitarismus směřovat k ruskému komunismu). Sám Mussolini tento pojem převzal později (až v roce 1925), a teprve poté se stal velmi populárním mezi italskými fašistickými ideology a propagandisty, kteří přeměnili jeho význam z kritického, negativního na pochvalný, pozitivní. Sám A. Hitler tento pojem nepoužíval, neměl jej rád ani přes snahy J. Goebbelse a C. Schmidta, takže v nacistickém Německu se výraz totalitarismus neuchytil.

První pokus o vědecké zkoumání totalitarismu se objevil v roce 1934 v publikaci *Encyclopaedia of the Social Sciences* v hesle "stát".³ Na konci třicátých let se zkoumáním totalitarismu z nelevicových východisek zabýval především Raymond Aron. První systematické analýzy totalitarismu vznikly v USA ve 40. letech 20. století. Hlavní proud výzkumu totalitarismu se zformoval po druhé světové válce a je spojen mj. se jmény Carla J. Friedricha, Zbigniewa K. Brzezinského a Hannah Arendt, jejichž teorie totalitarismu se staly klasickými.

³ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství DOKOŘÁN s.r.o., 2004. 35 s. ISBN 80-86569-89-6.

Patrně nejznámější a nejpoužívanější definici totalitarismu představili Carl J. Friedrich a Zbigniew K. Brzezinski, kteří totalitarismus definovali prostřednictvím jeho šesti hlavních charakteristických rysů: ⁴

1. absolutní vláda jedné strany
2. jedna ideologie
3. pronásledování a likvidace odpůrců režimu
4. monopol na silové složky
5. monopol na média
6. monopolní kontrola a řízení veškeré ekonomické činnosti

1.2. Klasifikace R. Arona

Aron ve své typologizaci explicitně nehovoří o dichotomii mezi totalitarismem a autoritarismem, ale toto základní dělení v ní je implicitně obsaženo. Aron zato důrazně odlišuje komunistický a nacionálně socialistický režim. Vyhýbá se přitom přímému pojmenování jednotlivých typů (nedává jim názvy) a jejich odlišnost dokumentuje na příkladech a základních charakteristikách.

Podle něj první typ nejlépe zosobňuje Salazarovo Portugalsko. Tento typ režimu neusiluje o všemocné postavení státu, nýbrž chce zachovat autonomii sociálních útvarů. Režim tohoto druhu se snaží vytvořit reprezentaci odlišnou od reprezentace parlamentní. Vylučuje sice rivalitu stran, neustálé soutěžení o moc, ale tvrdí, že vládnoucí nejsou a nesmějí být všemocní, že jsou podřízeni zákonům, morálce, náboženství. Dovolává se tradicionalistické ideologie, snaží se odstranit neklid stran a parlamentu, aniž by přitom ústil do splynutí společnosti a státu.

Nejčistším příkladem druhého typu je v Aronových očích režim nacionálně socialistický, nicméně do této kategorie řadí také fašistickou Itálii a částečně Frankovo Španělsko (uvnitř kategorie jsou ovšem četné rozdíly). Za hlavní rysy druhého typu nedemokratických režimů považuje především otevřené odmítání demokracie a liberálních idejí.⁵

To je hlavní rozdíl oproti třetímu typu, který demokraticko-liberální ideje otevřeně neodmítá, naopak, snaží se je uskutečnit pomocí likvidace politické soutěže.

⁴ CABADA, L., KUBÁT, M. a kolektiv *Úvod do studia politické vědy*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 368-369 s. ISBN 80-86432-63-7.

⁵ CABADA, L., KUBÁT, M. a kolektiv *Úvod do studia politické vědy*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 375 s. ISBN 80-86432-63-7.

Příkladem jsou zde komunistické státy. Komunisté tvrdí, že západní "buržoazní" demokracie demokraciemi vlastně vůbec nejsou, je to kamufláž kapitalistické oligarchie a opravdovou, skutečnou, "lidovou" demokracii přinese až beztřídní společnost.⁶ Monopol strany se komunistickému režimu nejeví v rozporu se svobodou a demokracií, protože tento režim sám sebe považuje za součást historie. K tomu, aby bylo dosaženo nejvyšších cílů beztřídní společnosti, je nezbytným prostředkem absolutní moc strany, která představuje zájmy proletářské třídy⁷.

Ve svém studiu tak přichází s pěti zásadními prvky.

„1. Fenomén totalitarismu patří k režimu, který poskytuje jedné straně monopol na politickou činnost.

2. Monopolní strana je vedena nebo vyzbrojena ideologií, které přikládá absolutní autoritu a která se v důsledku toho stává oficiální státní pravdou.

3. K šíření této oficiální pravdy si pak stát vyhrazuje dvojí monopol, monopol prostředků násilí a monopol prostředků přesvědčování. Všechny komunikační prostředky, rádio, televize, tisk, jsou řízeny a ovládány státem a těmi, kdo ho zastupují.

4. Většina ekonomických a profesních aktivit je podřízena státu a stává se jistým způsobem součástí státu samého. Protože stát je neoddělitelný od své ideologie, je většina ekonomických a profesních aktivit zabarvena oficiální pravdou.

5. Protože všechno je státní činnost a protože každá činnost je podřízena ideologii, je chyba, které se někdo dopustí v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybnou ideologickou. Odtud vyplývá nakonec politizace, ideologické přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní i ideologický.“⁸

Člověka v totalitním režimu popisuje jako někoho, kdo není jednotný, kdo splývá se společností a vírou, ale jako člověka rozdvojeného, který uznává s větším nebo menším přesvědčením obecné principy a ví, co je nutno říkat, zatímco svět zůstává takový, jaký je. Zůstává humánním člověkem industriálních společností; k tomu přistupuje učení, které přijímá se směsí fanatismu a skepticismu.

⁶ CABADA, L., KUBÁT, M. a kolektiv *Úvod do studia politické vědy*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 375 s. ISBN 80-86432-63-7.

⁷ CABADA, L., KUBÁT, M. a kolektiv *Úvod do studia politické vědy*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 375 s. ISBN 80-86432-63-7.

⁸ ARON, R. *Demokracie a totalitarismus*. 2. vyd. Brno: Nakladatelství Atlantis, 1993. 158-159 s. ISBN 80-7108-064-0.

1.3. Klasifikace H. Arendt

Dle německé filozofky působí na člověka zásadní vlivy. Je to vliv fenoménu mas a vůdce na masy. Vůdce se tím, čím je stává právě díky masám, jež mu dávají moc, a masy potřebují vůdce pro svá vyjádření. Hlavním znakem masového člověka není brutalita či primitivnost, ale osamocení a nedostatek normálních sociálních vztahů.⁹

Totalitní hnutí jsou možná kdekoli, kde mají masy - ať už z jakéhokoli důvodu - sklon politicky se organizovat. Masy nemají vyhraněné třídní vědomí, vyjádřitelné v určitých, vymezených a dosažitelných cílech, nespojuje je žádné vědomí společného zájmu. Pojem masy je oprávněný pouze tam, kde máme co činit s lidmi, kteří vzhledem ke svému počtu nebo lhostejnosti nebo vzájemnému spojení nemohou být začleněni do žádného organizovaného útvaru založeného na společném zájmu, do politických stran či městských rad, profesních organizací či odborů. Jsou potenciálně přítomny ve všech zemích a tvoří většinu oné obrovské části populace neutrálních, politicky indiferentních lidí, kteří nikdy nevstupují do politických stran a sotva kdy se účastní voleb.

„Charakteristickým znakem vzestupu nacismu v Německu a komunistických hnutí v Evropě po roce 1930 byla orientace na masu zjevně lhostejných lidí, o něž všechny ostatní strany ztratily zájem, neboť je považovaly za příliš apatické či hloupé a tím nehodné jakéhokoli zájmu. Výsledkem této politiky bylo, že většinu jejich členské základny tvořili lidé, kteří nebyli předtím nikdy zapojeni v politickém životě. To usnadnilo zavádění zcela nových propagandistických metod, jakož i ignorování argumentů politických oponentů. Totalitní hnutí se nejen stavěla vně a proti stranickému systému jako celku, nýbrž také našla příznivce, které stranický systém nikdy nezískal a tak nemohl "svést". Proto nemusela totalitní hnutí vyvracet opoziční argumenty a soustavně se uchýlovala spíše k výhružkám smrti než k přesvědčování, k teroru než k argumentu. Podle logiky totalitarismu měly existující rozpory hluboké přírodní, společenské či psychologické zdroje, vymykající se kontrole jednotlivce, a tudíž i možnostem racionálního soudu. Tento přístup by mohl znamenat určitou nevýhodu, pokud by totalitní hnutí vstupovala do konkurenčního boje s ostatními stranami; ukázalo se, že je tomu naopak, neboť totalitní hnutí si bylo jisto, že má co činit s lidmi, kteří jsou z nějakého důvodu rovněž nepřátelští vůči všem stranám.“¹⁰

Hlavním znakem masového člověka není jeho primitivnost nebo brutalita, ale

⁹ ARENDT, H. *Původ totalitarismu I – III*. Nakladatelství OIKOYMENH, 1996. 468 s. ISBN 80-86005-13-5.

¹⁰ ARENDT, H. *Původ totalitarismu I – III*. Nakladatelství OIKOYMENH, 1996. 469 s. ISBN 80-86005-13-5.

osamocení a nedostatek normálních sociálních vztahů. Přesto nejnadanější moderní vůdci vyšli spíše ze spodiny než z mas.

Avšak více než bezpodmínečná loajalita členů totalitních hnutí a podpora lidových mas totalitních režimů je znepokojující skutečnost, že tato hnutí nesporně přitahují elitu, nikoli pouze deklasované společenské živly. Množství význačných osobností, které totalitní hnutí počítá mezi své sympatizanty, souputníky nebo dokonce členy strany, je skutečně alarmující. Bylo by velkým zjednodušením, kdy byl tento fakt vysvětlován jako jejich umělecké hledání a intelektuální naivita. H. Arendt se ptá, proč je tomu tak, co vede společenskou elitu k tomu, aby byla spojována s takovýmto režimem, a odpovídá, že touha po vyslyšení, uznání, ještě větší moci.¹¹ Toto vše vyznívá logicky ve prospěch spodiny společnosti, ale vlastně proč ne i pro elitu?

Znepokojivé spojení mezi spodinou a elitou bylo dáno tou skutečností, že obě tyto společenské vrstvy byly jako první vyloučeny ze systému třídní společnosti a struktury národního státu. *„Našly jeden druhého tak snadno, byť jen na omezenou dobu, protože obě skupiny vytušily, že ztělesňují úděl doby, že za nimi půjdou nekonečné masy, že se k nim dříve či později může připojit většina evropských národů, ochotných - jak se domnívaly - provést revoluci.*

Ukázalo se, že se obě tyto skupiny mýlily. Lůza, podsvětí buržoazní třídy, doufala, že jí masy dopomohou k moci, poskytnou jí podporu, když se pokusí prosadit jejich soukromé zájmy, že budou moci obnovit staré vrstvy buržoazní společnosti a vnést do nich podnikavějšího ducha podsvětí. Avšak když se totalitní hnutí dostalo k moci, brzy se ukázalo, že podnikavý duch není výlučnou výsadou lůzy a že by tato iniciativa mohla představovat pouze ohrožení projektu totálního ovládnutí člověka.“¹² Na druhé straně ani brutalita nebyla vlastní pouze lůze a lze se jí snadno během relativně krátké doby naučit.

Jestliže samotná síla totalitarismu jako takového může přitahovat jen spodinu a elitu, masy je třeba získat propagandou. Tedy, propaganda je jedním z nejdůležitějších nástrojů totalitarismu ve styku s netotalitním systémem. Účinnost propagandy nám ukazuje jednu z nejdůležitějších charakteristiky mas. *„Nevěří v nic viditelného, nevěří svým očím a ušima, věří jen představám, upoutávaným čímkoli, co je*

¹¹ ARENDT, H. *Původ totalitarismu I – III*. Nakladatelství OIKOYMENH, 1996. 468 s. ISBN 80-86005-13-5.

¹² ARENDT, H. *Původ totalitarismu I – III*. Nakladatelství OIKOYMENH, 1996. 469 s. ISBN 80-86005-13-5.

univerzální a z vnitřně konzistentní. Masy nepřesvědčují fakta, dokonce myšlená fakta, nýbrž jen konzistence systému, jehož součástí jsou.“¹³

Propaganda je rozhodně podstatnou součástí psychologie totalitního režimu, ale teror je něčím víc. Teror je naopak vlastní podstatou jeho formy vlády. Skutečná hrůznost teroru je v tom, že vládne nad zcela podmaněnou populací. Totalitní režimy jej užívají, i když psychologických cílů jeho použitím už dosaženo bylo. Tam, kde vláda teroru dosáhla dokonalosti, jako v koncentračních táborech, jež jsou hrůznou ukázkou užití teroru, propaganda zcela mizí; v nacistickém Německu byla dokonce výslovně zakázána. „*Výchova (v koncentračních táborech) spočívá v disciplině, v žádném případě v nějakých instrukcích na ideologickém základě, neboť vězni mají většinou otrockou duši.*“¹⁴

Toto vše se děje díky dokonalému propracování státního aparátu. Všudypřítomná je tajná policie, čím méně se ví o existenci nějakého úřadu, nějaké instituce, tím více se později projeví jeho moc. Lidé neví, komu věřit, co je pravda. Toto vše pak vede k tomu, že z člověka, který tomuto podlehně z vlastní vůle, protože uvěřil, vyznává tento směr, se stane horlivý zastánce dogmat a lží.

Dalším fenoménem je osobnost vůdce a to, že nikdy nesmí připustit omyl. Vůdčům mas nejvíce záleží na tom, aby se jejich předpovědi ukázaly jako pravdivé. Nacisté ke konci války neváhali použít soustředěné síly své dosud nedotčené organizovanosti k tomu, aby přivodili co nejúplnější zkázu Německa, a aby se tak osvědčila pravdivost jejich předpovědi, že prohraje-li německý národ, bude zničen. Propagandistický efekt neomylnosti, neobyčejný úspěch postoje pouhého interpretujícího zprostředkovatele předpovědí, přispěl k tomu, že si totalitní diktátoři navykli oznamovat své politické záměry formou proroctví. Nejslavnějším příkladem je Hitlerovo prohlášení na německém Říšském sněmu v lednu 1939: „*Chci dnes znovu vyslovit proroctví: podaří-li se židovským finančníkům... znovu uvrhnout národy do světové války, výsledkem bude..... vyhlazení židovské rasy v Evropě.*“¹⁵ Přeloženo do netotalitárního jazyka to znamenalo: hodlám vést válku a hodlám pozabíjet evropské Židy. A masy, stoupenci hnutí si to nepřeloží, nevidí v tom tu zrůdnost, vidí jen, že jim to říká jejich vůdce, jehož vůle je ta jediná a jehož nemůže

¹³ ARENDT, H. *Původ totalitarismu I – III*. Nakladatelství OIKOYMENH, 1996. 486 s. ISBN 80-86005-13-5.

¹⁴ HIMMLER, H. *Nazi Conspiracy*, IV. 616 s., ARENDT, H. *Původ totalitarismu I – III*. Nakladatelství OIKOYMENH, 1996. 476 s. ISBN 80-86005-13-5.

¹⁵ GOEBBELS, J. *The Goebbels Diaries (1942-1943)*. Vydavatelství L. Lochner, New York, 1948. 148 s., podle ARENDT, H. *Původ totalitarismu I – III*. Nakladatelství OIKOYMENH, 1996. 483 s. ISBN 80-86005-13-5.

nikdo v jeho hnutí zastavit, protože v totalitním státě je jediným zákonem právě vůle vůdce, neexistuje zde nějaká hierarchie, jejíž každá úroveň by disponovala mocí posoudit, rozhodnout.

„Kdekoliv se totalitarismus dostal k moci, vyvinul zcela nové politické instituce a zničil všechny společenské, právní a politické tradice dotyčné země. Ať byly národně specifická tradice či zvláštní duchovní zdroj ideologie v daném případě jakékoliv, totalitní vláda vždy přeměnila třídy v masy, nahradila systém stran ne diktaturou jedné strany, ale masovým hnutím, přesunula centrum moci z armády na policii a zavedla zahraniční politiku zcela otevřeně zaměřenou na ovládnutí světa.“¹⁶

Tím, že se totalitní hnutí snaží veškerými svými prostředky ovládnout život společnosti, tedy i soukromý život lidí, dochází k tomu, že člověk a jeho charakter je měněn a přeměněn a tím vytvořen zcela nový člověk, jež je podřízen státu a straně.

1.4. Srovnání autoritarismu a totalitarismu¹⁷

	autoritarismus	totalitaris
existence jedné masové strany	ne/omezená*	ano
existence jedné vůdčí ideologie	ne/omezená*	ano
masový teror doléhající na celou společnost	ne	ano
politická mobilizace obyvatel	ne/omezená*	ano
splývání státu a vládnoucí strany	ne	ano
snaha o kontrolu všech aspektů života společnosti	ne	ano
absolutní kontrola ekonomické činnosti	ne	ano
autonomie společenských subkultur a nepolitických organizací	ano	ne

* Většinou pouze v krátkém období ustanovování autoritativního režimu.

2. Historické základy koncepce totalitarismu

Nejstarší dělení vládních forem na monarchii, oligarchii a demokracii nemělo základ v teoretické otázce správného utřídění dané skutečnosti, ale v ideologii, s níž bylo toto rozlišování vládních forem od začátku spojováno. V tom tkví jeho důležitost pro dějiny politického myšlení. Lidé začali rozdělovat státy dle vládních forem nikoliv

¹⁶ ARENDT, H. *Původ totalitarismu I – III*. Nakladatelství OIKOYMENH, 1996. 621 s. ISBN 80-86005-13-5.

¹⁷ CABADA, L., KUBÁT, M. a kolektiv *Úvod do studia politické vědy*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 371 s. ISBN 80-86432-63-7.

proto, aby řešili teoretický problém, nýbrž aby hájili své politické stanovisko nebo aby bojovali proti jinému politickému stanovisku.¹⁸

2.1. Politické myšlení ve starověku

Základy najdeme již ve starověkém Řecku, kde existovaly jednotlivé polis – malé městské státy, jež měly vlastní státní zřízení. Existence polis jako specifického státoprávního útvaru a různé formy jejího uspořádání se promítly i do starořecké politické filozofie. Stovky řeckých států s rozdílnými ústavami, uspořádáním poměrů mezi vládnoucí třídou občanů a neplnoprávními obyvateli, s různým stupněm občanských práv a možnostmi občanů podílet se na správě veřejných záležitostí byly pro politické filozofy laboratořemi, kde mohli sledovat klady i zápory jednotlivých státních zřízení.¹⁹

2.1.1. Platon

Řecko bylo prvním příkladem toho, že politické myšlení se nejintenzivněji rozvíjí v okamžiku krize dosavadního politického uspořádání. Dokud politické systémy řeckých polis přes svou rozmanitost fungovaly, neexistovala potřeba, resp. společenská objednávka, politiku podrobněji vědecky zkoumat, zamýšlet se nad ní a hledat nejlepší - ideální uspořádání věcí v obci. Na konci 5. století ale dosavadní politický systém zažívá krizi. Prohlubuje se propast mezi největšími a nejsilnějšími řeckými státy - Athénami a Spartou - a ostatními státy. Athény zažívají díky vnitřní stabilitě a demokratickým reformám vrchol své prosperity, který se projeví nejen hospodářským růstem, ale také jejich zahraniční expanzí. Růst jejich moci žárlivě sleduje Sparta, která je díky své armádě vojenskou velmocí na řeckém poloostrově. Obě velmoci vytvářejí se svými spojenci systém vojensko-politických aliancí - Athény Athénský námořní spolek a Sparta Peloponéský spolek. Vytváří se blokové uspořádání (první bipolarita), které v roce 431 před naším letopočtem přeroste v otevřený konflikt. Díky své vojenské

¹⁸ MERTL, J. *Z dějin politického myšlení*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ORBIS, 1943. 22 s.

¹⁹ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 58-59 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

převaze Sparta v roce 404 př. n. 1. definitivně zvítězí a prohra Athén se projeví jejich hlubokou vnitřní krizí; mimo jiné i krizí jejich demokratického uspořádání.²⁰

Platon byl svědkem krize polis v Athénách. Hledal odpověď na otázku, jak vyvést polis z krize a našel ji v koncepci ideálního státu a jeho ústavy. Cílem Platonovy filozofie je "rozpomenout se" na prapůvodní příčinu veškeré existence, objevit pravý řád světa, vnést stabilitu do chaotického světa a dosáhnout klidu: „*Klid je božský, změna zlá.*“²¹ Součástí řádu je i hierarchie idejí - tou nejvyšší, k níž všechno směřuje, je Dobro, které je „*příčinou a smyslem bytí*“.²²

Platonův koncept vychází z následující premisy: Nejvyšší ctností člověka je spravedlnost. Protože všechny věci tvoří organický řád a jedinec je v malém to, co stát ve velkém, je spravedlnost i nejvyšší ideou pravého státu. Jako je vesmírný řád vyjádřením spravedlnosti vesmíru, je i ústava vyjádřením spravedlnosti ideálního státu. Spravedlnosti jsou z lidí schopni jen ne mnozí - filozofové. Jen ti mají mít právo vládnout.

Tak jako má duše člověka tři části, tak také obyvatelé Platonova státu se dělí na tři skupiny:²³

1. Filozofové
2. Strážci
3. Řemeslníci, zemědělci a obchodníci

Úkolem příslušníků třetí třídy, nejnižší postavené, je zajistit výživu státu, resp. jeho obyvatel. Proto je jejich nejvyšší ctností poslušnost. Mohou vlastnit majetek, mít rodinu, ale nesmí rozhodovat o politických otázkách obce, neboť jsou náchylní dávat přednost svým zájmům - zejména majetkovým či rodinným - před zájmy celku. Naopak filozofové a strážci jsou skupinami, které plní svou službu vůči státu, a vlastnictví majetku či rodina by je jen odváděly od věcí obce. Mají být oproštěni od všeho materiálního a soukromého. Jejich hmotné potřeby v uměřené podobě proto zajišťuje stát a všechny věci užívají společně, včetně žen.

²⁰ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 48 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

²¹ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 58 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

²² VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 58 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

²³ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 59 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

Úkolem filozofů má být správa státu. Jsou schopni se řídit rozumem a díky němu a příslušné výchově jsou schopni si osvojit umění vládnout. Filozofové se plně ztotožňují se zájmy celé obce.

Úkolem strážců je sloužit státu, bránit jej proti jeho nepřátelům. Žijí i a stravují se spolu, což podporuje jejich svornost, rovnost a solidaritu. Vlastnictví majetku či rodiny by bylo příčinnou jejich nesvornosti. Ženy mají v Platonově státě stejná práva a možnosti jako muži. Výchovu dětí přejímá od útlého věku stát. Platon je zároveň i zapřísáhlý demokrat - rozdělení občanů do skupin není záležitostí danou jednou provždy.

Platonovi se tak podařilo vyprojektovat kýžené stabilní a logické uspořádání společnosti. v Platonově pojetí je stát jedinec ve velkém. Vše je ale uspořádáno hierarchicky, a proto jedinec je podřízen státu, protože celek je víc než část. Obec má právo vynutit si na jedinci poslušnost, a to i ve věcech soukromých.

Obec a její život měly být pro její občany vším a věcí, které by je odváděly od plnění občanských povinností, jako umění či zábava, měly být zakázány. Protože zdaleka ne všichni občané státu byly vybaveni stejnými rozumovými schopnostmi, přisoudil Platon významné místo státní ideologii, zejména náboženství. Jeho prostřednictvím měly být do společnosti přenášeny vzorce správného jednání - například v podobě pozitivních mýtů. Naopak mýty či jejich části, kde jsou kritizováni bozi či jinak narušovány správné etické normy, měly být odstraněny.

Platon rozlišoval pět konkrétních forem státu.²⁴ I zde uplatnil svou organickou hierarchii - přehled jednotlivých forem je uváděn od nejlepší (aristokracie) po nejhorší (tyranie). Každá změna státní formy (jako ostatně pro Platona každá změna) je změnou k horšímu.

1. Aristokracie - podle Platona nejlepší uspořádání.

2. Timokracie - vláda ctižádostivých. Dojde-li k porušení majetkové rovnosti či selhání vládců (například špatnou výchovou), vlády se chopí strážci, kteří touží po slávě, blahobytu a hmotných statcích. Jestliže se v obci uhnízdí touha po bohatství, může být timokracie nahrazena.

3. Oligarchií - vládou bohatých, obec se rozdělí na bohaté a chudé.

Majetek se stává podmínkou účasti na vládě. Zároveň vyvolá závist a odpor chudých. I oni budou toužit po moci, které se zmocní. Nastupuje

4. Demokracie - vláda nevzdělané lůzy, pro niž neměl Platon příliš pochopení. Vládne bezbřehá svoboda, která skončí voláním po moci silné ruky.

²⁴ PLATÓN. *Ústava* 1. vyd. Praha: Nakladatelství SVOBODA, 1993. 357-387 s. ISBN 80-205-0347-1.

5. Tyrannida - vláda neomezeného a nespravedlivého vládce, který násilně potlačuje vnitřní i vnější opozici a vykořisťuje obec.

Platonův model byl dokonalou racionální konstrukcí, propracovanou do nejmenších detailů. To jej ale zároveň činilo neuskutečnitelným. Strohé zásady Ústavy proto revidoval ve spise *Politikos* (Politik). Jeho hlavním tématem je "umění vládnout" (královské umění) a jeho nositel - politik. Jaký by měl být a jaké jsou nástrahy, kterým musí čelit - zejména korupce mocí.²⁵ V tomto díle ještě silněji proniká jeho víra v silného jedince. Osvícenému vládci přiznává dokonce i plné právo vládnout podle své vůle bez ohledu na platné zákony. Svou revoluční nedůvěru v zákony odůvodňuje tím, že zákony jsou příliš statické, než aby mohly postihnout stále se měnící dynamiku lidského života, kterou nelze sepnout jednoduchými pravidly. Tuto svou zesílenou víru v silného jedince přivádí důsledně až k tomu, že připouští i násilné donucování lidí k lepšímu. Jeho typ osvíceného absolutisty, který bez ohledu na platné zvyky a zákony reformuje společnost třeba i násilím podle svého ideálu dokonalého státu, se stal vzorem mnohým pozdějším reformátorům.²⁶ Schopnosti státníka jsou lepší zárukou kvalitní správy obce než zákony, ty v takovém případě nejsou potřeba. Dobrý státník by měl být moudrý státník, přičemž i moudrost je umění, kterému se lze naučit.

Platon vytvořil model "hotové", uzavřené společnosti a svým podřízením jedince státu inspiroval totalitní režimy 20. století.²⁷

2.2. Politické myšlení v době renesance

2.2.1. Niccolo Machiavelli

Ve svých dílech nedává jasnou odpověď, jakou formu státního uspořádání považuje za nejlepší, kloní se k monarchii i k republice. Poprvé používá slovo stát, na rozdíl od dříve používaných pojmů království, obec. Jeho přínos k politickému myšlení tkví v novosti jeho názíracích metod. Po dlouhém období středověkého autoritativního myšlení přichází v jeho osobě myslitel, který bez zatížení ideologickými a mravními předpoklady studuje politickou skutečnost, jaká opravdu je nebo byla v minulosti. Nezajímají ho staré ideologické diskuse, nýbrž samo politické jednání, jak se ve

²⁵ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 62 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

²⁶ MERTL, J. *Z dějin politického myšlení*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ORBIS, 1943. 42 s.

²⁷ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 61-63 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

skutečnosti odehrává. Sleduje především techniku politického jednání, taktický postup aktivních politiků, to, co nikdo před ním soustavně nezkoumal. Používá při tom metody historického srovnávání, neboť je přesvědčen, že se lidská přirozenost, která se projevuje stejným politickým jednáním v obdobných situacích, téměř nemění. Myšlenka dospět historickým srovnáním k poznání pravidelnosti politického dění je správná a je dodnes hlavní cestou, po níž jde politická věda.²⁸ Věnuje značnou pozornost politickým chybám, jež pramení z falešných představ svých aktérů. Je zakladatelem politického realismu – říká, že je velký rozdíl mezi tím, jaký život je a jaký by měl být. Machiavelliho realismus se projevuje i v jeho skepsi k lidské přirozenosti. Volně parafrázováno - lidé jsou zlí a k dobrému musí být nuceni nebo z něj musí mít prospěch. Ústřední roli v lidském chování má majetek, který je víc než čest. Machiavelli tak odděluje politiku od morálky a etiky. Je to sféra, kde rozhoduje moc a peníze. V takové není prostor pro morálku a ideály. Tak má být vladař někdy dobrý a někdy zlý, podle okolností někdy má dodržet dané slovo a někdy je výhodnější ho porušit.

Ideální vladař podle Machiavelliho je kombinací lišky a lva. „*Lev nepostřehne léčku a liška si neporadí s vlky. Měl by tedy být bystrý jako liška a silný jako lev. Kdo si myslí, že vystačí se silou, tomu nepatří žezlo do ruky.*“²⁹ Panovník nemá a ani nemůže být vzhledem k lidské přirozenosti ztělesněním všech ctností, ale měl by vzbudit zdání, že je má (svět chce být klamán), měl by šetřit s lidskou dobrotou, kterou by lidé mohli chápat jako slabost, a naopak dávat svým poddaným stále najevo přítomnost své vlády a její sílu. Neměl by příliš sahat k násilí, jen v míře nezbytně nutné, a pokud možno, jen na počátku své vlády. Machiavelli správně říká: Lidé si z minulosti pamatují je to dobré a to špatné rychle zapomínají. Správný vladař má také využít čas ke studiu historie a činů svých předchůdců. Tak se vystříhá jejich chyb a získá poučení pro úspěšné řešení podobných životních situací. Jeho nezbytnou vlastností je flexibilita - měl by být schopen přesně podle situace rozlišit, jak se má zachovat, zda udeřit či se stáhnout, - a ta rozhodnost, nic není horší než váhavost a kolísání. To je jistá cesta ztrátě spojenců i trůnu.

Novum Vladaře spočívá i v jeho analytickém přístupu, aniž by věc hodnotil, střízlivě a věcně vybírá příklady z historie Machiavelliho filozofie dějin vychází z přesvědčení, že všechny přirozené situace a lidské činy se v dějinách opakují, a že je

²⁸ MERTL, J. *Z dějin politického myšlení*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ORBIS, 1943. 101 s.

²⁹ MACHIAVELLI N. *Vladař*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství IVO ŽELEZNÝ, 1997. 65 s. ISBN 80-237-3544-6.

proto možné odhalit principy, souvislosti či zákonitosti, které hýbou dějinami, a částečně je předvídat a využívat.³⁰

Ukázal význam a roli osobnosti politika (vladaře) pro fungování společnosti. Tvrdil, že má-li se ve světě politiky něco změnit, musí se změna udát na místě politických elit.

Fašismus viděl v jeho názorech legitimizaci použití jakýchkoliv prostředků k dosažení moci a vlády pevné ruky, koncentrované v ruce všemocného vladaře.³¹

2.2.2. Thomas More

More žije v době rozkladu dosavadního feudálního systému, založeného na poddanství. Už na konci 15. století byli rolníci v Anglii svobodní a půdu měli od jejích vlastníků v pronájmu (pachtu). Nástup "tržních sil", zejména peněžního hospodářství, a růst ekonomické moci měst nutil i šlechtu k efektivnosti a hledání nových zdrojů příjmů. V případě Anglie to byl chov ovcí, jejichž vlna byla žádaným zbožím. Dochází tak k takzvanému procesu ohrazování, rolníci jsou vyháněni z polí a vesnic a ty jsou měněny v pastviny. Nový král, Jindřich VII., se po válce růží snaží Anglii zkonsolidovat a vytvořit z ní opět velmoc. To vše však za zvyšování daní, jež vede ke stále větší bídě rolníků.

More jako přesvědčený křesťan a humanista se nemohl s touto rostoucí bídou a nespravedlností srovnat. Člověk sice nyní získává svobodu, ale pojí se s ní existenční nejistota. Vidí závratné rozdíly mezi bohatými a chudými. Kořen všeho zla vidí v soukromém vlastnictví. Morova kritika není kritikou konkrétních politických chyb, není analýzou moci, ale ostrou kritikou nově utvářeného společenského systému, jehož instituce dovolí pronásledování a nelidské trestání nejchudších vrstev a který plodí obrovské majetkové rozdíly mezi bohatými a chudými. More je zděšen, jeho sociální cítění a názor dobrého křesťana, pocitujícího lásku k bližnímu, se tomuto stavu vzpírá. Jako jeden z prvních upozornil na sociální nespravedlnosti rodícího se kapitalismu.

Tím, co selhává, není konkrétní vladař, ale instituce. Člověk je tvor přirozeně společenský, na jeho utváření mají hlavní podíl právě společenské instituce. Ony určují vztahy ve společnosti. A tak se pokouší vytvořit představu ideálního uspořádání, rodí se tak utopie, čímž dává základ tzv. utopickému socialismu, kde by bylo odstraněno

³⁰ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 128 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

³¹ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 129-131 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

soukromé vlastnictví, neexistovaly by peníze. Sám však nevěřil, že je tento politický směr životaschopný. Srovnáním obou částí, kritické a " utopické", se mu však podařilo názorně ukázat, že bída a utrpení nejsou nutně jedinou formou lidské existence, že existuje i jiná možná forma. Chtěl přimět panovníky, aby dali svým poddaným spravedlivější zákony, které by byly ve shodě s rozumem.³² Kritizuje despotické panovníky, odsuzuje jejich dobyvačnost a nenasytlost – život společnosti se naopak má řídit morálními principy, tolerancí v náboženství, demokracií v politickém životě, přátelskými vztahy se sousedy, obchodní výměnou se všemi státy, společným využíváním přírodních zdrojů a výrobních prostředků, solidaritou v sociální oblasti a bezplatné lékařské péči a vzděláním na všech stupních.³³

2.2.3. Jean Bodin

S nástupem reformace se i ve Francii vytváří početná vrstva stoupců protestantských myšlenek v jejich kalvínské podobě. Nazývají se hugenoti. Hugenoti pocházeli především z měšťanského stavu, ale měli silné zastoupení rovněž mezi nižší šlechtou. K protestantismu se hlásili i vládcové malého Navarrského království z rodu Bourbonů. Francie se tedy rozdělila na katolickou většinu a protestantskou menšinu. To znamenalo vážné ohrožení křehké stability francouzského státu. Příslušnosti ke svým náboženstvím dávali příslušníci obou táborů přednost před loajalitou ke státu. Krvavým střetem obou táborů byla tzv. Bartolomějská noc (24.8.1572), která měla paradoxně přispět ke smíření obou táborů - představitel hugenotů Jindřich Navarrský si v tento den vzal sestru francouzského krále Markétu (Margot). Jejich sňatek měl symbolicky spojit oba znesvářené tábory a obnovit jednotu státu, ohrožovaného rozpínavostí sousedního Španělska. Místo toho povraždili katolíci, sdružení v tzv. Svatou ligu, protestantské šlechtice, kteří se sjeli na svatbu. To vyvolalo dlouhotrvající občanskou válku v zemi, ukončenou až nástupem původně protestantského krále Jindřicha Navarrského na francouzský trůn v roce 1589, po jeho přestupu na katolickou víru, čímž se stal znovu králem všech Francouzů.³⁴ Aby už nikdy nedošlo k opakování náboženských válek,

³² VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 138-139 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

³³ TAMPIEROVÁ H., *Thomas More – státník a teolog*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2002. 61 s. ISBN 80-86263-34-7.

³⁴ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 141 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

kteřé ohrožovaly národní a státní jednotu Francie, vyhlásil roku 1598 tzv. Nantský edikt, jenž obě náboženství zrovnoprávnil.

V této historické realitě se odvíjel životní osud velkého politického myslitele, autora teorie státní suverenity, Jeana Bodina. Bodin kritizuje Platona, Aristotela i středověké autory pro jejich moralizování i proto, že vymýšlejí účel státu a jeho ideální, tj. nerealizovatelnou, podobu. Bodinovou snahou bylo na základě historického studia a komparace státních zřízení u různých národů ukázat, jak souvisí státní uspořádání s konkrétními přírodními, ekonomickými, geografickými apod. podmínkami v daném státu. Nechce navrhnout model státu, ale ukázat, čím stát v minulosti byl a jaký v současnosti je.

Za základ státu považuje rodinu. Rodina vládne jen nad svým majetkem, stát vládne nad všemi rodinami a veřejný majetek je souhrnem majetků soukromých. Charakteristické pro vládu státu je, že vládne podle práva a suverénně. Suverenitou Bodin rozumí absolutní moc státu nad svými občany a jejich majetkem, neovlivnitelnou zvenčí ani zevnitř. Její legitimita je obsažena v ní samotné. Suverenita je vlastností státu, ne dočasné vlády, respektive vladaře. Ten je jen jejím nositelem. Nedílnost suverenity znamená, že jejím nositelem může být vždy jen jeden subjekt. Nejvýznamnějším projevem vnitřní svrchovanosti státu je schopnost vydávat zákony, které vyjadřují vůli nositele suverenity. Sám ale stojí nad nimi. Dalšími znaky suverenity jsou právo války a míru, právo suveréna jmenovat nejvyšší úředníky, právo nejvyššího soudnictví, právo na věrnost a poslušnost, právo udělovat milost, právo ražby peněz a právo ukládat daně.

Bodin rozlišil formu státu a formu vlády. Formy státu rozděluje na monarchii, oligarchii a demokracii. Kritériem jejich rozlišení je nositel suverenity (jedinec, skupina lidí, lid). Ačkoliv říká, že každá forma státu může být nositelem dobré či špatné vlády, sám tíhne k monarchii - její výhodou je fakt, že nositelem suverenity je jen jeden člověk.

Bodinovo učení nebylo jednoznačně přijímáno. Byl kritizován za to, že položil základy absolutismu.³⁵

³⁵ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 144 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

2.3. Politické myšlení v 17. a 18. století

2.3.1. Thomas Hobbes

Tento anglický filozof se narodil do Anglie za doby jejího největšího vzestupu v době vlády Alžběty I., jež dokázala vládnout tak, aniž by sahala k plně absolutistickému způsobu vlády. Naopak její nástupce, Jakub I. Stuart, byl stoupencem absolutní monarchie. V této politice pokračoval i Karel I. Ten přešel i k praktickým krokům, kterými se pokusil omezit práva parlamentu (zejména při výběru daní). Parlament se bránil roku 1628 Peticí práv, ve které požadoval potrestání každého, kdo usiluje o zavedení papežství (Stuartovci měli blízko ke katolictví, včetně Karla I. a jeho rádců) a o výběr nelegálních daní Karlovou reakcí bylo rozpuštění parlamentu o rok později. Ani tyto příjmy mu ale nestačily - v roce 1640 musel parlament svolat znovu, aby mu povolil daně na válku se Skoty. Parlament si vymínil popravu dvou nejbližších královských rádců a v roce 1642 přijal Velký protest, ve kterém odsuzoval pokusy krále o samovládu a požadoval podíl na obsazení královských úřadů. Střet mezi králem a parlamentem vyvrcholil pokusem krále parlament rozehnat. Obě strany sáhly poté ke zbraním. Zpočátku vítězil král s lépe připravenou šlechtickou armádou, kterou porazil teprve nový vojevůdce parlamentu Oliver Cromwel. S pomocí Skotů se mu podařilo zajmout krále a ten byl 30. 1. 1649 popraven. Anglie se stala republikou. Ani parlament se nestal vítězem; tím byla armáda v čele se svým vrchním velitelem Oliverem Cromwellem. Ten v roce 1653 dosavadní parlament rozpustil a nový jej jmenoval Lordem protektorem, de facto neomezeným vládcem Anglie. Krátce nato Cromwell umírá, jeho syn Richard je vyhnán a armáda připravila návrat Stuartovců. V roce 1660 je obnovena monarchie a v jejím čele stojí král Karel II. Jeho nástupce Jakub II. se ještě pokusil zvrátit cestu Anglie k parlamentarismu a vládnout autoritativně, ale tento pokus byl odvrácen tzv. Slavnou revolucí (Glorious revolution). Když se Jakub II. pokusil o návrat země ke katolicismu, zástupci anglické šlechty vyzvali jeho zetě, Viléma III. Oranžského, aby se ujal trůnu. Ke změně na trůnu došlo bez krveprolití. Nový král byl nucen souhlasit s omezením své moci ve prospěch parlamentu přijetím tzv. Bill of Rights. Anglie tím definitivně nastoupila cestu ke konstituční monarchii. Anglický parlament pak střídavě ovládaly dvě aristokratické strany - toryové a whigové.³⁶

³⁶ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 161-162 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

Hobbesovo dílo je poznamenáno jeho negativními zkušenostmi z tohoto politického vývoje anglické revoluce. Spojuje vznik soukromého vlastnictví až se vznikem státu, k němuž se vyjadřuje jako k držiteli veškeré moci - je suverénní, je jedinou vůlí. Poddaní mu smlouvou přislíbili poslušnost a nemají právo na vzpouru. Jejich poddanství ale není otrocké. Stát není samoučelný - má sloužit lidem, jejich blahu, má vytvořit stabilní prostředí k jejich realizaci. Také jeho moc má své limity: Nedokáže-li zajistit bezpečí a pořádek svým občanům, společnost se vrací zpátky do přirozeného stavu. Suverenita jeho vlády je absolutní. Určuje, co je právo - co dovoluje, je v souladu s právem, co zakazuje, je protiprávní. Stát určuje, co je dobré a špatné v mravním smyslu, určuje také, co je náboženství. Moc musí být absolutní, jednotná a nedělitelná. Jediným představitelem vůle poddaných je suverén, všechny ostatní korporace, ať už obchodní nebo parlament, jsou mu podřízeny a plně na něm závisí. Rozdělené moci by se navzájem ničily (například panovník a parlament) a ohrožovaly by tak suverenitu státu. Poddaní se vzdávají jakéhokoliv práva na odpor a na to, aby právům suveréna konkurovali.³⁷ Základem řádu mezi lidmi není tudíž podle Hobbesa právo, nýbrž svrchovaná moc státu, která teprve sama vytváří právní řád, jemuž se občané musí bezpodmínečně podříditi. Hobbes je důsledným zastáncem státního absolutismu a soustředění veškeré moci v rukou toho, kdo je představitelem státu. Snahy o rozdělení moci, například mezi krále a parlament, pokládá za zhoubné, protože se jimi oslabuje vnitřní síla státu. Přiznává právo absolutní cenzury, soukromý majetek jednotlivců pokládá jen za pouhý ústupek ze strany státu, který je kdykoliv odvolatelný, vyžaduje-li to státní zájem.³⁸

Člověk nemá mnoho možností - může volit jen mezi dvěma zly - anarchií považoval za horší než plné podřízení se absolutnímu státu. Třetí možnost není. Vladař jako nositel státní suverenity navíc od občanů vyžaduje i službu státu a angažovanost.

Hobbes ale zároveň říká, že pro existenci státu je zapotřebí, aby občané chápali nutnost stát udržovat. Stát tedy potřebuje souhlas svých občanů, opírá se o demokratickou vůli. Navíc ani stát nemůže člověka zbavit svobody svědomí. K Hobbesovi se proto hlásili teoretici absolutismu i moderních totalit, ale inspirativní byl i pro demokraty a liberály.³⁹

³⁷VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 166 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

³⁸MERTL, J. *Z dějin politického myšlení*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ORBIS, 1943. 123-124 s.

³⁹VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 167 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

2.3.2. Jean Jacques Rousseau

Za vlády francouzského krále Ludvíka XIV. dosáhl ve Francii ideál absolutismu svého vrcholu a pod vlivem jeho i ekonomických problémů ztrácela veřejnost důvěru v jeho vládu. Tato nedůvěra se ještě prohloubila po jeho smrti, když na trůn nastupují slabí panovníci Ludvík XV. a Ludvík XVI. Za jejich éry narůstala kritika jak ze strany občanů, tak i příslušníků aristokracie. Ti se scházeli v proslavených salonech, kde diskutovali nejen o umění jako dosud, ale i hospodářských, sociálních a politických otázkách. Zde se zrodily myšlenky revoluce – zrovnoprávnění všech občanů, zrušení šlechtického stavu. Vzhledem ke špatné ekonomické situaci, se těmto myšlenkám dařilo i mezi francouzským lidem.⁴⁰

Velká francouzská revoluce v roce 1789 vzala za své Rousseauovy myšlenky v díle s názvem *O společenské smlouvě neboli O zásadách státního práva* heslem „*Volnost, rovnost, bratrství*“. Byl průkopníkem v názorech rovnosti a občanské svobody. Dle něho v původním přirozeném stavu neexistovala nerovnost politická, neexistovala státní moc ani soukromé vlastnictví – byla pouze nerovnost biologická. Přirozený stav podle něho znamenal, že lidé jsou jen svobodní a sobě rovni co se majetku týče. Rousseau je pro prostotu, skromnost, nezávislost, ale zároveň si uvědomuje, že životní podmínky se mění, zlepšují, a tím dochází i k hierarchii společnosti, čímž je položen základ budoucího společenského rozdílu v třídách. Tento rozdíl se stále zostřuje, až dojde k tomu, že tato nerovnost vyústí ve zřízení despotického režimu. „.....že nerovnost, která takřka neexistuje v přírodním stavu, získává svou sílu a vzrůst svého vývoje z našich schopností a z pokroku lidského ducha a stává se pevnou a zákonitou zřízením vlastnictví a zákonů.“⁴¹

Toto vše chápe jako vývoj společnosti a o tomto stádiu hovoří jako o „*novém přirozeném stavu*“.

Rousseau rozlišoval 3 stupně nerovnosti mezi lidmi:⁴²

1. vznik soukromého vlastnictví, tzn. rozdělení společnosti na bohaté a chudé,
2. vznik státu, tzn. rozdělení na ty, kteří vládou a na ty, kteří si nechávají vládnout,
3. vznik despotických systémů, tzn. vlády tyranů.

Soukromé vlastnictví vlastně považoval za krádež na nás všech a pravý důvod nerovnosti mezi lidmi, vzniku státu, zločinů, válek, vražd a hrůz. Majetek znamená

⁴⁰VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 179 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

⁴¹ROUSSEAU, J. J. *O původu nerovnosti*. Nakladatelství Svoboda Praha, 1949. 91 s.

⁴²RÖD, W. *Novověká filosofie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství OIKOYMENH, 2004. 504-505 s.

zánik přirozeného stavu, je příčinou všeho zla ve společnosti a lidé se stávají pod jeho vlivem nepoctivými. Majetek znamená trvalou nerovnost mezi lidmi, protože je rozděluje na bohaté a chudé, přičemž si bohatí mohou koupit i právo. Stát je v tomto případě jen jakýsi donucovací prostředek, ve kterém diktuji bohatí.

„Protože však bohatství, šlechtictví nebo řád, moc a osobní zásluha jsou hlavní rozdíly, kterými se měří ve společnosti, dokázal bych všeobecně, že shoda nebo neshoda těchto rozdílných sil je nejjistější znamením, je-li stát dobře nebo špatně ustaven: ukázal bych, že z těch čtyř druhů nerovností osobní vlastnosti jsou základem ostatních. Bohatství je poslední, k němuž se nakonec snížily, protože je bezprostředně užitečné blahobytu a nejsnadnější k přenášení, často se ho užívá ke koupi všech ostatních: podle toho pozorování můžeme dost přesně posoudit, jak dalece se každý národ vzdálil od svého primitivního stavu a jakou cestu prošel k nejvyššímu stupni korupce. Dokázal bych, že vidíme-li hrstku mocných a bohatých na vrcholu velikosti a majetku, zatím co zástup se plíží v temnotě a bídě, je to proto, že ti první si váží věcí, z nichž se radují, jen pokud se ostatním nedostávají, a že by bez změny stavu přestali být šťastnými, kdyby lid přestal být ubohým.“⁴³

Jakési východisko viděl Rousseau právě ve společenské smlouvě. Ta měla např. obsahovat myšlenku, že společnost by měla vypadat jako rodina, kde otec je jakýsi vůdce a děti jsou poddaní. V lidech by měla být touha po spravedlnosti a všichni by měli také souhlasit s jakousi obecnou vůlí. I když Rousseau považuje občanskou svobodu za nejvyšší formu svobody, myslí si, že všichni členové by měli být podřízeni pod jakéhosi suveréna, který lid sjednotí a rozhoduje v rámci obecné vůle.

„Každý z nás dává svou osobu a všechnu svou moc pod nejvyšší řízení obecné Vůle; a přijímáme zároveň každého člena jako nedělitelnou část celku. Místo jednotlivé osoby každého účastníka smlouvy tvoří okamžitě tento sdružující akt právnícké a hromadné těleso, skládající se z tolika členů, kolik má shromáždění hlasů; toto kolektivní těleso dostává týmž aktem svou jednotnost, své společné já, svůj život a svou vůli. Každý jedinec může skutečně míti jako člověk zvláštní vůli, odporující nebo odlišnou od vůle obecné, kterou má jako občan. Jeho zvláštní zájem může k němu zcela jinak mluvit než zájem společný; jeho neodvislá a přirozeně nezávislá jsoucnost může způsobiti, že pohlíží na to, čím je povinen společné věci, jako na dobrovolný příspěvek, jehož ztráta bude méně škodlivá pro ostatní než bude placení obtížné pro něho; a pokládá právníckou osobu, která tvoří stát, jen za bytost pomyslnou, protože to není člověk, bude

⁴³ ROUSSEAU, J. J. *O původu nerovnosti*. Nakladatelství Svoboda Praha, 1949. 87 s.

požívati občanských práv, aniž bude chtít plniti povinnosti poddaného: nespravedlnost, jejíž rozvoj by způsobil zkázu státního tělesa. Aby tedy společenská smlouva nebyla jen prázdnou formulí, obsahuje mlčky závazek, který samojediný může dáti sílu ostatním, že kdokoliv by odepřel poslechnouti obecnou vůli, bude k tomu donucen celým tělesem: to znamená jen, že bude nucen, aby byl svobodný; neboť taková je podmínka, která chrání každého občana před každou osobní závislostí: podmínka, která tvoří umělost a chod státního stroje a která jediná činí legitimními občanské závazky, které by bez toho byly nesmyslné, tyranské a vydané nejrůznějšímu zneužívání.“⁴⁴

Občan souhlasí se všemi zákony, i s těmi, které byly přijaté proti jeho vůli, a dokonce i s těmi, které ho trestají, když se některý z nich odváží porušit. Nezměnitelná vůle všech příslušníků státu je všeobecnou vůlí; jejím prostřednictvím se stali občany a jsou svobodní. Když se ve shromáždění lidu navrhuje nějaký zákon, nestojí přísně vzato otázka tak, zda občané zákon přijmou anebo odmítnou, nýbrž tak, zda se tento zákon shoduje či neshoduje s všeobecnou vůlí, která je i jejich vůlí. Každý z těch, kdo odevzdávají hlas, projevuje svůj názor a sčítáním hlasů se zjišťuje obecná vůle. Převáží-li opačný názor, než je názor jednotlivce, znamená to dle Rousseaua pouze, že se mylil a že to, co považoval za všeobecnou vůli, nebylo vůlí celku. Rousseau preferuje obecné blaho na úkor jednotlivce a tím může být považován za předchůdce moderních totalit.⁴⁵

2.4. Politické myšlení v 19. století

S nástupem průmyslové revoluce, tedy obrovských změn, kdy šlechta přišla o moc nad svými poddanými a církev, jež se cítila ohrožena nástupem myšlenek svobody a rovnosti, dochází i ke zrodu konzervatismu jako hnutí usilující o uchování hodnot tradiční společnosti, její pevné struktury, hierarchie a vlivu dosavadních mocenských skupin. Získával přívržence tam, kde se lidé cítili rychlostí změn zaskočení a ohroženi. Začaly se vytvářet politické organizace - politické strany, budována jejich organizace a především ideologie – systém myšlení, který sloužil k legitimizaci jejich požadavků a mobilizaci jejich stoupenců. Rodila se éra ideologů.⁴⁶ Ideologie se

⁴⁴ ROUSSEAU, J. J. *O společenské smlouvě*. Právnické knihkupectví a nakladatelství Praha, 1949. 27-28 s. ISBN 80-86473-10-4.

⁴⁵ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 199-200 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

⁴⁶ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 212-213 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

relativně snadno šíří mezi masami. Způsobuje to zřejmě utopická vize, která je jejich nezbytnou součástí umožňující upínat zraky k toužebně očekávané budoucnosti., která vyřeší všechny problémy.⁴⁷

Významnou sociální skupinou byly zaměstnanci – dělníci. V rané fázi průmyslové revoluce byla politicky a často i občansky bezprávná, byla vystavena nelidským pracovním i sociálním podmínkám. Tato skupina, jež na průmyslové revoluci prodělala nejvíc, se rychle radikalizovala. Ideje utopického socialismu pro vyřešení sociální otázky nestačily, vytvořil se však ideový základ, na kterém vznikla nová politická ideologie – socialismus, jež měl za cíl skoncovat s bídou a z dělnictva vytvořit plnohodnotnou společenskou třídu, nejlépe ziskem politické moci. Nejrevolučnějším směrem socialismu, založeného na lidské rovnosti, solidaritě, svobodě a spravedlnosti, se stal marxismus.⁴⁸

2.4.1. Karel Marx

Jeho zakladatel Karel Marx viděl jako jediné východisko ze sociální nespravedlnosti proletářskou revoluci, jež odstraní dosavadní vlastníky výrobních prostředků a přinese dělníkům svobodu.

Marx si velmi zakládal na vědeckosti své dialektické cesty k socialismu a kvůli ní se nepohodl se všemi příslušníky ostatních socialistických proudů, zejména kritizoval představitele utopických socialistů. Jejich pojmenování je právě jeho dílem a má ukázat na jejich naivitu a neuskutečnitelnost jimi navrhovaných opatření ke zlepšení situace dělnictva.

Marx vycházel z obecně sdílené představy německé klasické filozofie, že filozofie dosáhla ve svých velkých systémech dokonalého poznání, odhalila zákonitosti dějin a je povolána na jejich základě změnit svět. Sociální třídou, která se má stát nositelem změn (a zároveň nositelem světového pokroku), je dělnictvo. Právě ono - zblázněné a utlačované - je povoláno k tomu, aby definitivně změnilo tento svět a přineslo lidstvu poslední fázi jeho dějin.

Základem Marxovy filozofie je dialektická metoda, ovšem nahlížená materialisticky. Ne světový duch, ne ideje, ale materiální skutečnost zásadním způsobem určuje život člověka, a to i ve sféře duchovní. Cílem života člověka je jeho

⁴⁷ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství DOKOŘÁN s.r.o., 2004. 97 s. ISBN 80-86569-89-6.

⁴⁸ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 212-213 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

svoboda, sebenaplnění a realizace. Prací se člověk realizuje, ona ho činím svobodným. Celé lidské dějiny jsou ale procesem jeho zotročování a vykořisťování. Vrcholem je moderní kapitalismus, který z kreativní práce udělal námezdní dřinu, zbavil ji smyslu, uvrhl člověka do závislosti.⁴⁹

Marx v duchu své materialistické dialektiky rozlišil 5 stadií lidských dějin. Každá etapa je charakteristická určitým uspořádáním výrobních sil a vztahů, v každé z nich vládne jiní vlastníci výrobních prostředků - opět tedy materiální základna rozhoduje o podobě nadstavby a politickou moc má ta třída, která vlastní výrobní prostředky té doby.

Prvním byla prvobytně pospolná společnost, blízká ideji přirozeného stavu, kde lidé žili bez státního zřízení, neexistovala sofistikovaná společenská organizace, ani nadprodukce, lidé spotřebovali vše, co vyrobili či sklidili. Stát se zrodil až s nástupem otrokářství, které bylo vystřídáno vyspělejším feudalismem. Jeho politickou elitou byli vlastníci tehdy rozhodujícího výrobního prostředku - půdy, na které robotovali jejich poddaní. Dějiny se vyvíjejí dialekticky - pokrokem - vytváří se stále sofistikovanější a vyspělejší formy výroby. Tak i feudalismus je vystřídán kapitalismem. Kapitalisté disponují kapitálem, penězi, které investují a které tak přinášejí další peníze. Dělník může na trhu nabídnout jen svou práci. Za tu ale dostane zapláceno ne to, co skutečně odpracuje, ale minimální mzdu, která často sotva stačí na pokrytí minimální existenční reprodukce. Rozdíl mezi skutečnou hodnotou odvedené práce a vyplacenou mzdou je nadhodnota, jež je základem kapitalistova zisku. Dělníci jsou tak vykořisťováni a zcela odtrženi od výsledku své práce. Lidská práce i lidská bytost tak pozbývají své hodnoty a stávají se jen "tržní jednotkou". To odcizuje vztahy mezi lidmi i člověka samotného od své podstaty. Uvědomění dělníků a jejich následná organizace je podmínkou k tomu, aby revoluční cestou svrhli tento nespravedlivý systém a nastolili nový a lepší - socialismus. Jeho základem je zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků jako základního kamene útlaku a vykořisťování a postupné rušení státu jako nástroje útlaku vládnoucí třídy. V socialismu budou zrušeny třídy (beztrždní společnost), vlastnictví výrobních prostředků bude celospolečenské (ale nikoliv státní) a každému člověku bude umožněno, aby se realizoval a pracoval podle svých schopností, nikoliv podle diktátu trhu. Peníze nebudou potřeba a každý bude čerpat společenské bohatství podle svých potřeb. Nastane poslední stadium ve vývoji člověka - komunismus.

⁴⁹ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 260-262 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

Marxův vliv byl obrovský a možná větší než skutečná hodnota jeho díla. Zásadně ovlivnil ideologii socialismu, zejména jeho radikálnější část. V díle Komunistický manifest objasňuje dělnictvu jejich poslání a roli ve světě. Měl se stát ideovou zbraní proletariátu v jeho boji za sociální spravedlnost, za zničení kapitalistického řádu, který jim přinesl jen útlak a bídu, a nastolení spravedlivé společnosti - komunismu. Všeobecná dělnická revoluce měla být cestou, která s konečnou platností vyvede lidstvo z béd a utrpení a přinese každému člověku svobodu, lidskou důstojnost a štěstí. V závěru Marxova života došlo i v tomto bodě k obratu a spolu s Engelsem si uvědomovali, že revoluční cesta nemusí být nutnou podmínkou pro zlepšení postavení dělnické třídy. Naopak původní Marxovu myšlenku o nezbytnosti revoluční cesty hájili ruští socialisté v čele s V. I. Leninem. Pro skutečný smysl Marxova díla a jeho pozdější výklad je ale příznačné, že Marx počítal s revolucí, resp. jejím počátkem, v tehdy nejvyspělejších zemích světa, kde se kapitalismus nejvíce rozvinul a dělnictvo dosáhlo nejvyššího stupně sebeuvědomění. Revoluce v jeho jménu ale proběhla v agrární a zaostalé zemi, která měla přes sto milionů lidí, ale stěží pět milionů dělníků, a která de facto svobodným kapitalistickým vývojem nikdy neprošla. Velkou předností jeho učení je naopak brilantní analýza fungování raného kapitalismu a přechodu z feudální výroby na kapitalistickou.⁵⁰

3. Totalitní ideologie 20. století

Každý politický směr je jistá ideologie záležející na politickém přesvědčení jejích představitelů směřovat k naplnění cílů ve svých hnutích. Ideologie, slovo se poprvé objevilo ve Francii v době Francouzské revoluce filozofem de Tracyem, je mocná zbraň v rukách schopných jedinců, která se uskutečňuje jen skrz instituce, které si sama vytvoří. Ideologie je jako náhražka náboženské víry. Od náboženství se však liší tím, že blažený stav – ráj – neklade až za dějiny, ale již do dějin. Podoba tohoto ráje je samozřejmě různá, avšak vždy založená na likvidaci určitých společenských skupin a další existenci pouze jednoho vyvoleného národa – ať je to beztřídní stav bez soukromého vlastnictví výrobních prostředků, a tedy bez kapitalistů nebo tisíciletá říše nordické rasy zbavená všech Židů.⁵¹ Benito Mussolini o fašismu řekl, že „*Fašismus*

⁵⁰ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 260-262 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

⁵¹ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství DOKOŘÁN s.r.o., 2004. 97 s. ISBN 80-86569-89-6.

*není jen strana, je to režim; není to jen režim, je to víra; není je jen víra, nýbrž náboženství.“*⁵²

3.1. Komunismus

Termín komunismus značí „společný“, z latinského communis. Komunismus v širším slova smyslu značí každé učení, tendence, hnutí, které usiluje o zespolečenštění výrobních prostředků, statků či dokonce lidí, u užším slova smyslu vyjadřuje komunistickou stranu, která vyznává nejen zespolečenštění výrobních prostředků, ale celou sestavu pouček marxismu-leninismu. Ten znamená něco nesrovnatelně jiného než jen pouhé sociální učení o společenském vlastnictví statků, je politickým učení s vojenskou strategií, národní ekonomii čili ideologií v praxi.⁵³ Myšlenky komunismu byly hlášány již v době antiky, jako významná politická síla se však objevily v 19. století. Za předchůdce komunistického směru lze považovat utopický socialismus, který vznikl na přelomu 18. a 19. století, tedy ještě před Marxem a Engelsem. Utopisté chtěli svých sociálních experimentů dosáhnout poklidnou cestou. S revolucí ještě nepočítali. Marx a Engels byli neústupní v tom, že by proletariát mohl získat moc jinak než svržením buržoazie. Žádný kompromis není podle nich možný. Třídní útlak zmizí pouze za předpokladu uchopení moci dělnickou třídou. A to se musí uskutečnit jen bojem, neboť zájmy kapitalismu a dělníků jsou neslučitelné. Lenin rovněž zastával tezi nesmiřitelnosti dělnické třídy s buržoazií velmi důsledně. Tato marxistická linie se stala jedním z hlavních axiomů jeho revoluční politiky. Komunismu byl vtisknut revoluční rozměr – soukromé vlastnictví mohou vykořisťování zrušit jen násilím, tzv. třídním bojem. Ten mezi sebou vedou třídy, které vládou, s třídami utlačovanými. Výsledkem třídního boje je svržení dosavadní vládnoucí třídy a její nahrazení novou (třída vlastníků progresivnějších výrobních prostředků). Třídní boj probíhá i mezi majetnými a nemajetnými třídami. Až do kapitalismu nahrazovala jedna utlačovatelská třída druhou. Teprve nástup dělníků, kteří nemají zájem nikoho utlačovat, a socialismus, resp. komunismus, kde výrobní prostředky patří všem, zabrání pokračování tohoto útlaku.⁵⁴

⁵²CABADA, L., KUBÁT, M. a kolektiv *Úvod do studia politické vědy*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 169 s. ISBN 80-86432-63-7.

⁵³BOCHENSKI, J.M. *Marxismus-leninismus Věda nebo víra*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství VELEHRAD, 1994. 21 s. ISBN 80-901614-5-6.

⁵⁴BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství DOKOŘÁN s.r.o., 2004. 105 s. ISBN 80-86569-89-6.

Nejvýznamnějším programovým dokumentem vědeckého komunismu byl Manifest komunistické strany. Jeho základním východiskem je přesvědčení, že dějiny dosavadních společností jsou dějinami třídních bojů. Epocha buržoazie třídní protiklady zjednodušila. Stvořila proletariát, který ji zničí stejně, jako buržoazie zlikvidovala feudalismus.

Jednou z nejvýznamnějších charakteristik komunismu je vedoucí role komunistické strany. Toho si byl Lenin též vědom a vytvořil pro tuto skutečnost teoretické předpoklady.⁵⁵ Ve své podstatě byla definována Marxem a Engelsem v Komunistickém manifestu jako pravicově socialistická. Má na svědomí mnoho životů, rozsáhlou morální devastaci národů a šíření zločinecké ideologie založené na kultu osobnosti a právu jedné strany vládnout všem občanům bez ohledu na jejich vlastní přání a názory. Za tímto svým účelem využila tisícileté lidské sny o spravedlivé společnosti bez bídy a útlaku, o životě ve svobodě a vzájemné pomoci, když slíbila uskutečnění tohoto ideálu pod podmínkou, že se jí každý bezvýhradně podřídí. Avšak místo uskutečnění tohoto ideálu nastolila hierarchickou vládu nomenklaturních kádřů, kteří sami sebe označili za lidi jiné, všem ostatním nadřazené kategorie.⁵⁶

3.1.1. Komunismus v Rusku

Právě Lenin dovedl princip demokratického centralismu ad absurdum, když v momentě, kdy zaregistroval odpor zdola, reagoval nátlakem či násilím.

Cílem komunistického režimu v Rusku bylo totálně změnit společnost, v té době ještě stále zahrnující značné množství feudálních reliktvů. Uměle tak byly vytvářeny kategorie buržoazie, k nimž byli následně přiřazeni i téměř všichni střední rolníci, tzv. kulaci. Třídní konflikt byl stále více vyhrocován tak, aby již vbrzku nastal kýžený beztřídní stav. Po pádu carského režimu se k moci dostaly tři Prozatímní vlády (březen – říjen 1917). Jim se však nepodařilo za několik měsíců své existence o nic víc než předchozímu režimu dospět k vyřešení stávající krize; problémy se zásobováním, s nouzí, inflací, přerušením obchodní výměny zboží, se zavíráním podniků a propuknutím nezaměstnanosti jen ještě více zostřily sociální napětí.

⁵⁵CABADA, L., KUBÁT, M. a kolektiv *Úvod do studia politické vědy*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 150-151 s. ISBN 80-86432-63-7.

⁵⁶VALACH, M., *Marxova filozofie dějin*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2005. 69 s. ISBN 80-86263-65-7.

Za této vyčkávací vládní politiky se společnost nadále samostatně organizovala. Během několika týdnů se po tisících zrodily sověty, výbory v továrnách i v městských čtvrtích, ozbrojené dělnické milice - Rudé gardy, rolnické výbory, vojenské výbory, kozácké výbory, výbory žen v domácnostech. Staly se místy diskusí, iniciativ, střetů, v nichž se vyslovovaly požadavky, vyjadřovalo veřejné mínění, jiné názory na politiku. Únorová revoluce, skutečný svátek osvobození, která se během dní stávala čím dál tím násilnější, uvolnila dlouho nahromaděnou zatrpklost a frustraci společnosti. Po celý rok 1917 pokračovala nesporná radikalizace požadavků i sociálních hnutí.

Dělníci přešli od hospodářských požadavků - osmihodinové pracovní doby, zrušení pokut a jiných utiskovatelských opatření, sociálního pojištění, zvyšování platu - k požadavkům politickým, jež zahrnovaly radikální změnu sociálních poměrů mezi zaměstnavateli a zaměstnanci i jinou formu moci. Na venkově se znásobily nepokoje rolníků. Jejich předním požadavkem bylo, aby země patřila těm, kdo na ní pracují, aby byly okamžitě rozděleny neobdělávané pozemky velkostatkářů, aby byly sníženy daně. Rolníci se pomalu organizovali a ustavovali rolnické komitety jak na úrovni vesnice, tak i okresu, vedené nejčastěji členy vesnické inteligence - učiteli, popy, agronomy či zdravotními pracovníky - blízkými kruhům revolučních socialistů. Od května až června 1917 v rolnickém hnutí přituhlo: aby se nenechaly předstihnout netrpělivou základnou, pustilo se množství rolnických komitetů do zabavování zemědělského materiálu a hospodářského zvířectva velkostatkářů, přičemž si přivlastňovaly lesy, pastviny a neobdělávané pozemky. Tento tradiční boj za černé dělení pozemků se udál na úkor velkostatkářů, ale též kulaků, těch zámožnějších rolníků, kteří opustili rolnická společenství a usadili se na nějakém kousku půdy, který měli v plném vlastnictví, a tak se osvobodili od daní a závazků společenství. Během léta byly rolnické nepokoje, rozněcované návratem statisíců ozbrojených dezertérů do vesnic, čím dál tím prudší. Od konce srpna počali vesničané, zklamaní nedodržením slibů vlády, jež neustále odkládala agrární reformu na později, útočit na šlechtická panství a systematicky je rabovat a zapalovat, aby z nich jednou provždy vyhnali nenáviděné pozemkové vlastníky.

V této rušné době, v tomto ústavním vakuu, na podzim 1917, kdy všechna státní moc zmizela, aby uvolnila místo plejádě výborů, sovětů a jiných uskupení, stačilo, aby dobře organizované a odhodlané jádro rozhodně jednalo a okamžitě získalo moc neodpovídající jeho skutečné síle. A to právě učinila bolševická strana, pozdější

Komunistická strana SSSR.⁵⁷ Vůdčí osobností se stal Lenin, jež své soudruhy podporoval z exilu ve Finsku, odkud nepřestával posílat ústřednímu výboru bolševické strany dopisy a články vyzývající k povstání. „*Tím, že navrhnou okamžitý mír a dají rolníkům půdu, získají bolševici moc, kterou nikdo nesvrhne,*“ psal. „*Bylo by marné čekat na formální většinu ve prospěch bolševiků. Na to nečeká žádná revoluce. Dějiny nám neprominou, jestliže se nyní nezmocníme moci.*“⁵⁸ Lenin, jenž žádal už po měsíce všechnu moc pouze pro bolševiky, chtěl za každou cenu, aby se bolševici sami zmocnili vlády vojenským povstáním před svoláním 11. všeruského sjezdu sovětů. Věděl, že by ostatní socialistické strany odsoudily povstalecký státní převrat a pak by jim nezbylo než vstoupit do opozice a nechat všechnu moc bolševikům. Když se Lenin vrátil 10. října tajně do Petrohradu, shromáždil dvanáct ze dvaceti členů ústředního výboru bolševické strany. Po desetihodinové diskusi se mu podařilo přesvědčit většinu přítomných, aby odhlasovali nejdůležitější rozhodnutí, jaké kdy bylo ve straně přijato: princip ozbrojeného povstání v nejkratším možném termínu.

Jak si to přál Lenin, byl počet přímých účastníků Velké říjnové socialistické revoluce velmi omezený: pár tisíc vojáků z posádky, námořníků z Kronštadu a rudých gardistů, kteří byli ve spojení s PVRV (Petrohradský vojenský revoluční výbor), několik stovek bolševických aktivistů z továrních výborů. Řídké případy střetů i nevýznamný počet obětí svědčí o snadném průběhu státního převratu, jenž byl očekávaný, pečlivě připravený a provedený bez odporu. Dobyetí moci se událo, což bylo příznačné, jménem PVRV. Bolševičtí vůdci tak přidělili veškerou moc instanci, kterou nikdo mimo bolševický ústřední výbor nezplnomocnil, a která tedy nijak nezávisela na sjezdu sovětů.

Leninova strategie se ukázala správnou: umírnění socialisté, postavení před hotovou věc, odsoudili "vojenské spiknutí, zorganizované za zády sovětů", a opustili II. sjezd sovětů. Bolševici, kteří zůstali ve velkém počtu po boku svých jediných spojenců, členů malé skupiny levicových revolučních socialistů, nechali odsouhlasit násilný převrat přítomnými poslanci kongresu, kteří volbou přijali text sepsaný Leninem a přisuzující "všechnu moc sovětům". Toto čistě formální usnesení umožnilo

⁵⁷ COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I.* 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 48-49 s. ISBN 80-7185-194-9.

⁵⁸ COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I.* 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 53 s. ISBN 80-7185-194-9.

bolševikům dodat důvěryhodnosti výmyslu, jenž měl později oklamat celé generace důvěřivých: vládli v zemi sovětů jménem lidu.

O několik hodin později, předtím než se sjezd rozešel, ratifikoval utvoření nové bolševické vlády - rady lidových komisařů, které předsedá Lenin - a schválil Dekret o míru a Dekret o půdě, první akty nového režimu.

Dekret o půdě, jehož hlavní opatření prohlašovalo, že „*soukromé vlastnictví půdy je zrušeno bez náhrady, všechna půda je dána k dispozici místním rolnickým výborům pro rozdělení*“, ⁵⁹ se ve skutečnosti omezoval na zlegalizování toho, co mnohé vesnické komunity už podnikaly od léta 1917: brutálního přivlastnění pozemků, patřících velkým pozemkovým vlastníkům a bohatším zemědělcům, kulakům.

Tragickým výsledkem nedorozumění z roku 1917 měla být násilná kolektivizace venkova, vrcholný střet mezi režimem, vzešlým z října 1917, a rolnictvem.

Druhé nedorozumění: postoj bolševické strany ke všem institucím - výborům v továrnách, odborům, socialistickým stranám, výborům ve čtvrtích, Rudým gardám a zvláště sovětům -, které se všechny účastnily na rozbití tradičních institucí a zároveň bojovaly za potvrzení a rozšíření svých vlastních kompetencí. Během několika týdnů byly tyto instituce zbaveny své moci, podřízeny bolševické straně nebo zrušeny. „Moc sovětům“, bezpochyby nejpopulárnější heslo v Rusku v říjnu 1917, se obratem ruky stala mocí bolševické strany nad sověty. Pokud jde o "dělnickou kontrolu", jiný přední požadavek těch, jménem kterých bolševici předstírali, že jednájí, proletářů z Petrohradu a ostatních velkých průmyslových center, byl rychle odsunut ve prospěch kontroly státu, předstírajícího, že je dělnický, nad podniky i dělníky. Vzájemné nedorozumění nastalo mezi dělnictvem, trápeným nezaměstnaností, pokračujícím poklesem kupní síly a hladem, a státem, starajícím se o výkonnost hospodářství. Od prosince 1917 musel nový režim čelit vlně dělnických požadavků a stávek. Bolševici ztratili během několika týdnů to hlavní z kapitálu důvěry, který nashromáždili u části dělnického lidu během roku 1917.

Třetí nedorozumění: vztah nové moci k národnostem bývalé carské říše. Bolševický převrat urychlil odstředivé tendence, jež se noví vůdci zdáli zpočátku zaručovat. Bolševici jakoby uznávali rovnost a nezávislost národů bývalé říše, právo na sebeurčení, na federaci, na odtržení, a tím vyzývali jinorodé národy k osvobození z područí centrální ruské moci. Během několika měsíců vyhlásili Poláci, Finové, baltské národy, Ukrajinci, Gruzínci, Arméni a Ázerbajdžánci svou nezávislost. Bolševici, kteří

⁵⁹ COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 54 s. ISBN 80-7185-194-9.

se dostávali do úzkých, brzy podřídili právo národů na sebeurčení nezbytnosti uchovat si ukrajinské obilí, kavkazskou ropu a nerosty, prostě životním zájmem nového státu, který se brzy potvrdil, alespoň z územního hlediska.⁶⁰

Už od počátku byla zavedena tvrdá diktatura ve všech oblastech fungování státu. Cílem bylo rozbít starý řád a nastolit nový, zcela ovládnutý jedinou stranou. To vše zavedením teroru na obyvatelstvu. Lenin prohlásil: „*Moc sovětů jednala, jak by měly jednat všechny proletářské revoluce: bryskně rozbila buržoazní justici, nástroj vládnoucí třídy. Dělníci a vojáci musí pochopit, že jim nikdo nepomůže a že si musí poradit sami. Nevyburcujeme-li masy k aktivitě, nic nezmůžeme. Dokud nepoužijeme vůči spekulantům teror - kulky do hlavy na místě -, nedosáhneme ničeho!*“⁶¹ Vznikla bolševická politická policie, čeka (v průběhu času NKVD, KGB), jež zavedla hrozivé pojmy: „nepřítel lidu“, „podezřelý“, „revoluční tribunál“, „koncentrační tábor“. Násilí bylo všudypřítomné. Léto 1918 je začátkem tzv. Rudého teroru, jež skončil postřelením desítek tisíc rukojmí nebo osob uvězněných bez soudu a vyvražděním statisíců vzbouřených dělníků a rolníků v letech 1918 – 1922.⁶² Vyústěním této občanské války bylo vítězství „rudých“ bolševiků nad „bílými“ monarchisty, a tím proniknutí bolševiků z pouze centrálního Ruska na celé území dříve carského Ruska. Toto vyvrcholilo roku 1922 vytvořením Svazu sovětských socialistických republik (SSSR), k němuž byly zpět připojeny státy, jež se po Říjnové revoluci v roce 1917 osamostatnily.

3.1.2. Komunismus v SSSR do roku 1945

Obtíží občanské války využil režim k zavedení tzv. zaopatřovací diktatury s plánovaným hospodářstvím a socializací produkce. Tento tzv. válečný komunismus skončil ohromným ekonomickým chaosem, projevujícím se mimo jiné rozsáhlými hladomory, v roce 1921, kdy jej nahradila tzv. Nová ekonomická politika (NEP). Konflikt mezi reálnými potřebami společnosti na jedné straně a ideologickými poučkami na straně druhé byl z taktických důvodů krátkodobě potlačen a nastala

⁶⁰ COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I.* 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 54 s. ISBN 80-7185-194-9.

⁶¹ LENIN I. V., *Sebrané spisy*, sv. 35, Praha, Nakladatelství Svoboda 1987, str. 334-335. podle COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I.* 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 48-49 s. ISBN 80-7185-194-9.

⁶² COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I.* 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 20 s. ISBN 80-7185-194-9.

částečná liberalizace hospodářství. Ta se projevila i v tom, že opět začala fungovat peněžní směna, jež byla v předchozí fázi nahrazena směnou naturální. NEP byl nicméně po několika letech opuštěn a po něm přišly nové vlny kolektivizace a industrializace, které daly ruskému hospodářství definitivně komunistický charakter. Komunistická ústava z roku 1918 stanovila pracovní povinnost: „*Kdo nepracuje, nemá právo na život.*“⁶³ Šlechta a kněží nedostávali například potravinové lístky.

Sovětský systém se vyznačoval extrémní centralizací - veškerý politický, ekonomický a společenský život byl podřízen vedoucím orgánům Vsesvazové komunistické strany - politickému byru (politbyru), Radě lidových komisařů (o prvních letech sovětského Ruska se často mluví jako o vládě komisařů), organizačnímu byru (orgbyru) či sekretariátu strany. Strana se již neskládala z revolucionářů, ale z kádru - nomenklatury. Ačkoli režim sám sebe označoval za vládu sovětů (výborů či rad), byla to lež. Sověty, které na sklonku epizody Prozatímní vlády disponovaly poměrně velkou mocí a jejichž jménem byl jakoby proveden říjnový převrat, byly totálně podřízeny komunistické straně.

Stalin se dostal na vrchol stranické pyramidy v roce 1922, kdy byl zvolen generálním tajemníkem strany. Z této pozice se v průběhu dalších let pokoušel získat moc absolutní, v čemž mu pomohly záchvaty mozkové mrtvice, které tvůrce sovětské revoluce - Lenina - prakticky zcela paralyzovaly. Po Leninově smrti v roce 1924 započal několikaletý boj o jeho dědictví (Lenin ve své politické závěti před Stalinem varoval), v němž Stalin dokonale využil nástroje, které mu poskytovalo jeho postavení. Postupně své soupeře politicky a mnohé poté i fyzicky zlikvidoval a od let 1929 - 1930 se již veškerá moc soustředila v jeho rukou. Využil jí k tomu, že ukončil NEP a zahájit kolektivizaci, jež vyvolala několik vln hladomorů.⁶⁴

Nejhorší byl velký hladomor z let 1932-1933, jež způsobil smrt více než šest milionů obětí.⁶⁵ Oblastmi nejvíce zasaženými byly nejbohatší a nejdynamičtější zemědělské kraje, ty, které zároveň měly nejvíc co dát státu a nejvíc co ztratit systémem vymáhání zemědělské produkce, zavedením násilné kolektivizace.

Spolu se Stalinovým definitivním vítězstvím se naplno rozběhly také politické soudní monstrprocesy proti všem možným skupinám obyvatel - od církevních

⁶³ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství DOKOŘÁN s.r.o., 2004. 126 s. ISBN 80-86569-89-6.

⁶⁴ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství DOKOŘÁN s.r.o., 2004. 126 s. ISBN 80-86569-89-6.

⁶⁵ BLUM A., *Naitre, vivre et mourir en URSS, 1917-1991*, Paříž, Plon, 1994, str.99.podle COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 146, 154 s. ISBN 80-7185-194-9.

představitelů přes kulaky, inteligenci, armádní představitele až po vrcholné představitel, strany. Procesy a čistky ve stranických orgánech probíhaly v několika vlnách, k největší došlo v letech 1936-1938. Tehdy bylo mimo jiné fakticky zlikvidováno armádní velení a převážná část i stranického aparátu. Tyto čistky neprobíhaly pouze na centrální úrovni - například na Ukrajině zůstali po prvním roce vlády pozdějšího velkého „destalinizátora“ N. S. Chruščova v roce 1938 z dvou set členů Ústředního výboru Komunistické strany Ukrajiny naživu pouze tři.⁶⁶

Ve třicátých letech došlo k obrovskému rozšíření systému koncentračních táborů - gulagů. V letech 1934 – 1941 nastoupilo do táborů a kolonií gulagu celkově asi sedm milionů osob.⁶⁷

24. srpna 1939 ohromila svět zpráva o podpisu smlouvy o neútočení mezi stalinským SSSR a hitlerovským Německem. Nejdůležitější část smlouvy, která vymezovala sféry vlivu obou zemí a jejich zábery zemí východní Evropy, zůstala přirozeně tajná. Informace o tomto paktu vyvolala naprostý šok v evropských zemích, kterých se krize přímo týkala a v nichž veřejnost nebyla připravena na to, co pokládala za naprostou změnu společenství. Osm dní po podpisu smlouvy vtrhly nacistické armády do Polska. O týden později, v situaci zhroucení polského odporu a na nátlak Německa, dává sovětská vláda Berlínu najevo svůj úmysl rychle obsadit území, která jí mají podle tajné smlouvy připadnout. 17. září vnikla Rudá armáda do Polska pod záminkou ochrany ukrajinských a běloruských obyvatel před rozpadem polského státu. Došlo k rozdělení Polska, díky němuž bylo 12 milionů obyvatel běloruské, ukrajinské a polské národnosti spolu s územím připojeno SSSR. Státisíce z těchto obyvatel byly záhy deportovány do gulagů či jako nepřátelé SSSR popraveny. Totéž se stalo s obyvateli Besarábie a Bukoviny, Rumunsko bylo ponecháno Němci dle dohody se SSSR osudu. Výsledkem bylo připojení 23 milionů lidí k Sovětskému svazu za jediný rok. Státisíce z těchto obyvatel byly záhy deportovány do gulagů či jako nepřátelé SSSR popraveny.⁶⁸

Paradoxně Hitlerova operace Barbarossa zdržela NKVD od pokračování dalších čistek v baltských zemích. Vstupem Sovětského svazu do války, postupem Rudé armády na západ a přebíráním okupovaných území vyvstala otázka repatriace

⁶⁶ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství DOKOŘÁN s.r.o., 2004. 129 s. ISBN 80-86569-89-6.

⁶⁷ COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 187 s. ISBN 80-7185-194-9.

⁶⁸ COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 188-189 s. ISBN 80-7185-194-9.

osvobozených sovětských vojáků a civilistů. 11. listopadu 1944 se sovětská armáda nechala slyšet: „Sovětská moc myslí na osud svých dětí, které padly do nacistického otroctví. Budou důstojně přivítány doma jako děti vlasti. Sovětská vláda soudí, že ani ti sovětské občané, kteří se pod hrozbou nacistického teroru dopustili činů namířených proti zájmům SSSR, se nebudou muset ze svých činů zodpovídat, pokud se po návratu do vlasti rozhodnou čestně plnit své občanské povinnosti.“⁶⁹ Na podobná a široce zveřejňovaná prohlášení se dali po skončení války nacytat Spojenci. Tím byli do rukou NKVD vydání nejen kolaboranti s Hitlerem, ale všichni sovětské občané vně hranic.

3.1.3. Komunismus v SSSR po roce 1945

Již 11. května 1945 nařídila sovětská vláda vytvořit kontrolní a filtrační tábory, jimiž prošli 4 200 000 Sovětů, jež byly do února 1946 navraceny do vlasti. Z toho množství dostalo povolení vrátit se domů 57,8 % repatriovaných. Zbytek bylo odvedeno do armády k trestných rotám, přiděleno k „praporům přestavby“ či za vlastizradu posláno do gulagu.⁷⁰ Totéž se stalo s antistalinovci Vlasovci. Skutečnost, že SSSR zaplatil za vítězství nad nacismem těžkou daň na lidských životech, zastírala vlastní stalinskou diktaturu a zbavovala režim podezření. V poválečné atmosféře dosáhlo vrcholu kriminalizování mnoha druhů chování ve společnosti a jejich postihování jako trestných činů. Začátek padesátých let se vyznačoval jednak největším rozmachem koncentračnického systému, na začátku roku 1953 bylo v gulagu asi 2 750 000 vězňů, zároveň takovou krizí systému, jež neměla obdoby.⁷¹

Stalin kolem sebe vybudoval nebývale silný kult osobnosti, který se posléze stal předmětem nejostřejší kritiky jeho nástupce. Další připravované vlny čistek zastavila až jeho smrt v roce 1953. Po krátkém boji o nástupnictví, z něhož vyšel vítězně N. S. Chruščov, došlo také postupně ke změně charakteru režimu z totalitního na posttotalitní. Jedním z hlavních důvodů uvolnění totalitarismu byla touha mocenské elity po bezpečí. To spolu s dosud čerstvými zážitky čistek v nejvyšších patrech mocenských elit vysvětluje chování Stalinových nástupců po jeho smrti. Držitelé moci

⁶⁹ COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I.* 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 207 s. ISBN 80-7185-194-9.

⁷⁰ *Sociologičeskije issledovanija*, 1991, č. 7, str. 4-5. podle COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I.* 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 208 s. ISBN 80-7185-194-9.

⁷¹ GARF, 9414/1s/1391-1392. podle COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I.* 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 214 s. ISBN 80-7185-194-9.

nechtěli znovu zažívat období, v němž by opět nevěděli dne ani hodiny, kdy i na ně dopadne ruka teroru obráceného dovnitř strany. Důsledkem tohoto postoje je oslabování policie či její eventuální neutralizace jako klíčového politického faktoru, zamítnutí kultu osobnosti, důraz na kolektivní vůdcovství, nedůvěra v možnost profilace nového mocného vůdce (což vedlo sesazení Chruščova v roce 1964), vzrůstající starost o socialistickou legalitu atd.

Komunistický režim v Sovětském svazu se stal modelem, který následovala řada zemí. Bolševický režim lze bez jakýchkoliv pochybností řadit mezi totalitní režimy, a to na přední místo.⁷²

3.2. Národní socialismus

Termín „národně-socialistický“ poprvé zazněl patrně v roce 1904 při založení Deutsche Arbeiterpartei v Rakousku. Národní socialismus, zkráceným výrazem nacismus, je totalitní ideologie oficiálně uplatňovaná v Německu v letech 1933 – 1945 prostřednictvím Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP) vedené Adolfem Hitlerem. Tato ideologie kombinuje prvky socialismu, nacionalismu, pangermanismu (preference rasy před národem a idea sjednocené germánské Evropy), fašismu a rasismu (zvláště antisemitismu). Nacismus vznikl spojením koncepce fašistického státu (zahrnující vůdcovský princip) a rasistických teorií o nadřazenosti árijské rasy a o pokroku skrze konflikt mezi vyšší a nižší rasou, řešený podrobením či likvidací nižší rasy.⁷³ Jeho myšlenky jsou znatelné již v 19. století.

3.2.1. Johan Gottlieb Fichte

Do dějin politického myšlení vstoupil především dílem *Řeči k německému národu*. V té době bylo Prusko dynamicky se rozvíjející stát, jež mělo šanci stát se jádrem sjednocujícího se Německa. Fichte vycházel z faktu, že neexistuje das deutsche Nation (německý politický národ), ale zatím jen das deutsche Volk (německý lid). Aby se lid přetransformoval na národ, byla třeba osvobozovací válka pro okupantům, Francouzům. Ta by neměla být jen záležitostí panujících dynastií, ale celého národa. Ve

⁷² BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství DOKOŘÁN s.r.o., 2004. 130 s. ISBN 80-86569-89-6.

⁷³ CABADA, L., KUBÁT, M. a kolektiv *Úvod do studia politické vědy*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 170 s. ISBN 80-86432-63-7.

svém díle tak zároveň formuluje zásady nového myšlenkového směru – nacionalismu. Hodnota různých národů je dle něho různá, měří se dle ztělesnění lidské civilizace, on antiky jsou jejími nositeli Evropané a po Řecích a Římanech jsou to právě, dle Fichteho, Germáni. Tím z toho vyvozuje exkluzivitu postavení Německa a úkoly pro jeho současnost. Německé já klade výš než neněmecké já. Je tak tvůrcem německé národní ideologie. Jen německá řeč je originální mateřská řeč. Díky Fichtemu se stal nacionalismus plnohodnotnou ideologií.⁷⁴

3.2.2. Georg Wilhelm Fridrich Hegel

Hegel vyznával myšlenku, že pravá svoboda spočívá v poslušnosti státu. Stát je dle něho realizací svobody, absolutního, konečného cíle, existuje sám o své vůli. Všechnu duchovní skutečnost má člověk od státu. Stát je božská idea, je vtělením ducha dějin. Hegel vychází z přísné hierarchie společnosti podle toho, kolik mají jednotlivé sociální skupiny státního vědomí. Nejnížší příčku obsazují zemědělci, zatímco nejvýše stojí byrokrati, ti mají nejvíce státního vědomí. Absolutně nejvyšší místo v této hierarchii patří monarchovi. Dle Hegela stát jako nejvyšší zhmotnění ducha nepodléhá žádným omezením. Hegelovo pojetí svobody, podřízení jednotlivce státu a jeho zbožštění však vedlo k prohloubení totalitárních tendencí v politickém myšlení i praxi.⁷⁵

3.2.3. Německo v 1. světové válce

Přísný životní styl, podřizující soukromé zájmy jednotlivce službě vlasti, vojenská kázeň a bezpodmínečná oddanost vedoucímu jednotlivci, osobní statečnost a smysl pro organizaci a pořádek – to vše byly životní hodnoty, jež se od dob velkých panovníků, Fridricha Wilhelma I. a Fridricha Velikého, staly nejprve v Prusku a později v celém Německu pevně zakořeněnými tradicemi národa. Německý národní socialismus nepotřeboval k těmto vlastnostem německý národ teprve vychovat, nýbrž jenom je v něm znovu probudit.⁷⁶

⁷⁴ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 250-251 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

⁷⁵ VALEŠ L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 254-256 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

⁷⁶ MERTL, J. *Z dějin politického myšlení*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ORBIS, 1943. 198 s.

Na konci roku 1917 to v Německu vypadalo takto: Vnitropoliticky stála říše na novém základu, skutečnou mocí nebyli císař a říšský kancléř, ale vrchní velitelství armády na jedné straně, a většina v říšském sněmu na straně druhé. Pracovali do určité míry společně, aniž by spolu skutečně harmonizovali. Ve vnější politice to vypadalo tak, že válka na západě byla stále nehybná, ponorková válka byla ztracena a Amerika nastoupila jako protivník. Na druhé straně bylo ale Rusko na cestě k tomu, aby jako protivník odpadlo. Takový byl stav na přelomu let 1917 a 1918, jenž přes těžce přepínané a téměř vyčerpané vnitřní síly ještě jednou na krátkou dobu zdánlivě skýtal Německé říši možnost vítězství. Rok 1918 je zlomovým bodem v dějinách Německé říše. Na začátku roku se zdála situace Německé říše ve válce navenek nadějnější než kdykoliv předtím. Velká událost, kterou začal tento rok, bylo uzavření míru s nyní bolševickým Ruskem, tzv. Brestlitevského míru. Tím se Německo zbavilo východní fronty a mohlo se soustředit na válku západní. Rusko bylo odsunuto od německé hranice a Německo získalo na úkor Ruska mocné impérium ve východní Evropě. Z té doby zůstalo v Němcích přesvědčení, že Rusko je porazitelné. Vrchní velitel armády Ludendorff tak doufal, že tak bude moci rozpoutat ofenzivu, jež rozhodne válku. Avšak Německo bylo již velmi vyčerpanou zemí a armáda byla silně podvyživena. Ještě hůře to vypadalo u spojenců, ale pokud situace vypadala vítězně, nechtěli stát stranou. Amerika v té době ještě neměla v Evropě všechny vojenské síly, proto Němci museli této situace využít. Vojenské operace byly však odraženy. V průběhu srpna 1918 došlo k morálnímu rozdělení německé armády, jejíž část přestala věřit ve vítězství. Hrozilo zhroucení západní fronty. Za této situace dospěl Ludendorff k rozhodnutí vzdát se. Tak bylo 29. září 1918 rozhodnuto, že se musí okamžitě vytvořit parlamentní vláda, jež by měla vystoupit bez oficiální účasti vrchního velitelství armády co nejrychleji se žádostí o klid zbraní a o mír, neboť podle Ludendorffových odhadů hrozil bezprostředně průlom západní fronty. Za to jí mělo být dovoleno změnit ústavu a říši parlamentizovat. Byla vytvořena nová vláda ze sociálních demokratů a levicových liberálů, jež 3. října 1918 odeslala žádost prezidentu Wilsonovi o klid zbraní a o mír. Ovšem na západní frontě, navzdory předpokladu, že zhroucení nedošlo, za to dochází ke zhroucení na domácí frontě. Masy německého obyvatelstva takřka uprostřed vítězství, neboť skutečnou porážku armáda ještě nepřiznala, nyní náhle zjistily, že válka je prohraná. Lidé tím ztratili důvěru ve vedení. Vše se začalo připravovat k revoluci, vnitropolitická situace se začala v říjnu 1918 silně měnit. Prezident Wilson na žádost o klid zbraní nepřistoupil. Požadoval skutečnou demokratizaci Německa a odstranění císaře. Německá monarchie skončila 9. listopadu 1918, když se císař Vilém II. odebral do

holandského exilu. Francie a Anglie by nyní s klidem zbraní souhlasily, ale americký vrchní velitel v Evropě, generál Pershing, jej nechtěl, požadoval bezpodmínečnou kapitulaci. Nakonec se shodli na tom, že poskytnou klid zbraní, ale s podmínkami, které Německu znemožní opětovné zahájení nepřátelských akcí. 6. listopadu 1918 byly Německu sděleny podmínky příměří, které nabylo platnosti 11. listopadu.

Toto vše se jevilo masám málo informovaných Němců jako zrada. Chystali se vyhrát válku, ale vláda chtěla jen mír dohodou, tak se vzdali a příměří nás učinilo neschopnými boje.

Události roku 1918 se nesmazatelně promítly do nálady německého obyvatelstva a také do myšlenek Adolfa Hitlera.⁷⁷ „Věděl jsem, že je vše ztraceno. Jen hlupáci, lháři a zločinci mohli doufat ve slitování ze strany nepřítele. Během hrozivých nocí ve mně rostla nenávist k těm, kdo byli za tento čin odpovědní... Bídni a zdegenerovaní zločinci! Čím více jsem se snažil pochopit události posledních obludných hodin, tím více se mě zmocňovala hanba a rozhořčení. Zjevil se mi můj osud. Rozhodl jsem se vstoupit do politiky.“⁷⁸

3.2.4. Počátky nacismu v Německu

Po prohře Německa v 1. světové válce podepsali zástupci Výmarské republiky (označení pro historické stádium Německa po pádu císařství v roce 1918 až do nástupu nacistů k moci v roce 1933, které mělo spolkový státní útvar s demokratickou ústavou a demokraticky zvolený parlament) v Paříži Versailleský mír, jímž Německo přišlo o značnou část území, a to i průmyslových, a bylo nuceno platit válečné reparační. Toto těžké období bylo ještě znásobeno vypuknutím hospodářské krize ve 30. letech, jež vedla k velmi vysoké nezaměstnanosti, jež psychologicky i materiálně ničila rodiny, politické strany, odbory, hluboce zasáhla myšlení a chování jednotlivců a celých skupin obyvatelstva. Do popředí se tak snadno dostaly extrémní síly, které nabízely snadné řešení této krize.

Ta nejvíce prospěla Národně socialistické straně. Tato strana vznikla těsně po 1. světové válce v roce 1919. 24. 2. 1920 přijala na návrh Hitlera název Národně socialistická německá dělnická strana – NSDAP a byl představen její pětadvaceti bodový národně socialistický program, jímž chtěl Hitler vytvořit nové silné Německo.

⁷⁷ HAFNER S. Od Bismarcka k Hitlerovi. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství VOTOBIA, 1995. 83,87-88,92-97 s. ISBN80-85885-90-5.

⁷⁸ HITLER A. *Mein Kampf*. 205-206 s. podle SHIRER L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 38-39 s. ISBN 80-86263-51-7.

Kochal se nadějí, že záchranou jednoty německé národní pospolitosti budou četné ostrovy nordicko-germánské rasy v německé říši. Podle něho „*německá říše má jako stát pojmout všechny Němce a splnit tak nejen úkol, aby nejcennější rasové prvky národa byly shromážděny a zachovány, nýbrž aby také pomalu a jistě byly přivedeny k rozhodujícímu a vládnoucímu postavení.*“⁷⁹

10. července 1921 se postavil do čela NDSAP, u jejíhož zrodu původní strany jako její sedmý člen byl, když poznal, že osamocený nezmůže nic, potřebuje zázemí strany, i Německé dělnické strany, té „*ubohé skupinky dobrých poctivých lidí, jež má aspoň dobrou vůli a může být proměněna v zárodek nového hnutí.*“⁸⁰

Ideovým základem NSDAP byl nacionalismus, který se soustředil především na výpady proti podmínkám Versailleské smlouvy, a jeho podstatou byl antisemitismus a antimarxismus. Dle Hitlera, jež se 1. světové války aktivně účastnil, se v roce 1914 promarnila šance jak „*vymýtit židovsko-marxistický jed z národa.*“⁸¹

Demokracie – tu Hitler ztotožňuje ustavičně s marxismem – hlásá rozhodující moc většiny, masy. Hitlerův názor je zcela protichůdný demokratickým zásadám. Vůdčí duchové budou povzneseni nad masu a ta se musí podrobit jejich vedení. Marxismus byl vynalezen Židy, aby tvůrčí osobnosti byly ušlapány. A. Hitler je přesvědčen, že by se marxismus nemohl nikde uplatnit v řízení státu, neboť jeho teorie by selhala. Místo masy začaly by se i v marxistickém státě uplatňovat osobnosti. Výběr vůdčích osobností činí tak jako v přírodě, sám životní boj, tvrdý a neúprosný. Národní stát bude mít ústavu, která podle protidemokratické zásady uplatní vůdčí úkol osobností od obecního zřízení až ke zřízení státnímu. Základní zásadou národního státu bude, že v něm nebudou rozhodovat většiny, nýbrž vůle a rozhodnutí odpovědných osob. Každý vůdce bude mít jistě po ruce rádce a znalce, ale konečná rozhodnutí učiní vždy odpovědný muž a nikdo jiný.⁸² Německý nacionální socialismus položil od počátku důraz především na budování nového řádu – hospodářského, sociálního a kulturního. Zejména kulturu jednotně usměrnil tak, aby pronikla mezi nejširší vrstvy obyvatel a přestala být výsadou zasvěcenců. Dokonalé využití všech prostředků moderní techniky, jako je tisk, film a rozhlas, umožnilo proniknutí nacionálněsocialistických hodnot i do nejdlehlších míst země. Nacionální socialismus vycházel z praktického

⁷⁹ BAUER F. *Hitlerův Můj boj očima historiků*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství UNIVERS, 1994. 115 s. ISBN 80-901525-1-1.

⁸⁰ BAUER F. *Hitlerův Můj boj očima historiků*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství UNIVERS, 1994. 76 s. ISBN 80-901525-1-1.

⁸¹ BAUER F. *Hitlerův Můj boj očima historiků*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství UNIVERS, 1994. 63 s. ISBN 80-901525-1-1.

⁸² BAUER F. *Hitlerův Můj boj očima historiků*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství UNIVERS, 1994. 129-130 s. ISBN 80-901525-1-1.

poznání, že v revoluci, která má proniknout hmotný i duchovní život celého národa, jsou formální otázky ústavně právní vcelku vedlejší. Nezačal budovat revoluci od shora, od ústavy, ale tak, že nejprve řešil nejnáléhavější hospodářské, sociální a kulturní problémy. Tím také získal volnou cestu pro dynamické změny ve výstavbě státního aparátu, a to právě na principu vůdcovství.⁸³

Jádro a základ Hitlerovy dějinné filozofie tvoří rasová teorie. Rasové hygieny si německá vláda povšimla již před 1. světovou válkou. V roce 1927 došlo k založení Institutu císaře Viléma pro antropologii, lidskou genetiku a eugeniku. Zde také pracoval lékař SS Josef Mengele, jenž dodával institutu některé „vědecké materiály“ z Osvětimi. Jeho šéf Otmar von Verschuer píše: „*V oblasti výzkumu dědičnosti tuberkulózy a studia srovnávací genetické patologie se ke mně připojil můj asistent, dr. Mengele (MUDr., Ph.D.). V současnosti slouží jako Hauptsturmführer a táborový lékař v koncentračním táboře v Osvětimi. Antropologický výzkum nejrůznějších rasových skupin v tomto táboře je prováděn se souhlasem SS-Reichsführera Himmlera. Krevní vzorky jsou posílány k analýze do mé laboratoře.*“⁸⁴ Rasa – dle Hitlera její čistota a výše, vytvořila na zemi všecko, kulturu, techniku, vědu. A podle přírodního zákona vyšší, dokonalejší rasa zvítězí. Lepší a silnější v přírodě vždycky zvítězí. Hitler blíže nevysvětluje a často ani nedokazuje oprávněnost jednotlivých svých tezí. Daleko častěji ji pouze předpokládá. Tak hned, pokud se týče otázky árijské, Hitler je přesvědčen, že Áriové skutečně vytvořili veškerou kulturu, že právě Árijci jsou nositeli geniálních myšlenek, jež utvářejí svět a uskutečňují pokrok lidstva. Jejich idealismus a duchovní výše září tím jasněji a silněji, čím níže stojí úhlavní škůdce árijské rasy – Žid. Důstojníci americké armády již krátce po konci války zjistili, že konkrétní plán konečného řešení židovské otázky v Evropě byl prodiskutován a přijat během oběda, který pořádal šéf SD Reinhard Heindrich na zámečku ve Wannsee poblíž Berlína 20. ledna 1942. Na tomto setkání dostalo třináct vysoce postavených nacistických a říšských vládních úředníků kopii dopisu, v němž Hermann Goring pověřil Heindricha nalezením „konečného řešení židovské otázky“. Zápisky z tohoto setkání byly objeveny v materiálech lékaře Philips Hoffmanna, šéfa Úřadu SS pro rasu a přesídlení.⁸⁵

Hitler uznává potřebu parlamentu, ten však nebude o ničem rozhodovat, bude bez moci a bez vlivu. Parlament ve třetí říši se bude muset spokojit s úlohou poradního

⁸³ MERTL, J. *Z dějin politického myšlení*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ORBIS, 1943. 205 s.

⁸⁴ R 73/15342, fol. 64.BA *Spezifische Eiweisskorper*. Spolkový archiv Koblenz. podle PROCTOR N. R. *Rasová hygiena*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ACADEMIA, 2009. 53 s. ISBN 978-80-200-1763-5.

⁸⁵ *New York Times* 21. srpna 1945. podle PROCTOR N. R. *Rasová hygiena*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ACADEMIA, 2009. 230 s. ISBN 978-80-200-1763-5.

sboru a jakési politické školy, v níž se budou moci osvědčit pozdější vůdcové. Jinak však bude parlament bez vlivu, bez moci a bez odpovědnosti.. Nositelem odpovědnosti bude pouze jedna osoba, vůdce, který jediný bude vyzbrojen patřičnou autoritou a právem dávat rozkazy. Hitler se nerozpakuje také vysvětlit, odkud získal podněty pro nárys ideologie, na níž zbuduje svoji říši; kde již bylo v jádře obsaženo vše, co on činí nyní podkladem nové politiky: „*Zásada, která kdysi učinila pruské vojsko nejpodivuhodnějším nástrojem německého národa, tato zásada bude jednak v přeneseném smyslu podkladem výstavby nového celkového nazírání na stát: Vůdcova autorita směrem dolů a odpovědnost směrem nahoru. Jeden vůdce bude nositelem veškeré moci a na něm bude lpět veškerá odpovědnost.*“⁸⁶

Nacistická strana, přestože se její řady každodenně rozrůstaly, nebyla ani zdaleka nejdůležitějším politickým hnutím v Bavorsku, a mimo Bavorska byla téměř neznámá. Hitler se domníval, že zná východisko – sjednotit pod svým vedením všechny protirepublikové, nacionalistické síly v Bavorsku a poté se s podporou bavorské vlády, ozbrojených spolků a reichswehru postavit do čela pochodu na Berlín a svrhnout Výmarskou republiku. V roce 1923 došlo v Mnichově k tzv. Pivnímu puči, na kterém Hitler zajal členy bavorské vlády a lživě prohlásil, že se k němu připojili, aby byla sestavena vláda nová. Ovšem toto jeho vítězství nemělo zatím dlouhého trvání. Puč se nakonec nezdařil a Hitler byl ve výsledku uvězněn. Svým činem a následnou obhajobou se však již nesmazatelně zapsal do podvědomí lidí.⁸⁷ Volby v roce 1928 ukázaly, že NSDAP již samostatně zakotvila na politickém poli, když získala 12 mandátů v parlamentu. Avšak již v roce 1930 došlo k zásadnímu obratu ve vítězství radikálních stran. Hitlerova strana získala už 107 mandátů a v roce 1932 při volbě prezidenta byl Hitler poražen až ve 2. kole. V témže roce došlo k demisi vlády a v nových volbách získala NSDAP neuvěřitelných 230 mandátů a zvítězila v témže roce i ve volbách opakovaných. Hitler se touží stát kancléřem, ale stojí stále v pozadí, protože nepřestával ujišťovat, že chce dosáhnout moci pouze cestou legální, zákonnou. Díky politickým machinacím ve vládě však byl ke kancléřství povolán a 30. ledna 1933 se stal kancléřem.

⁸⁶ BAUER F. *Hitlerův Můj boj očima historiků*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství UNIVERS, 1994. 129-131 s. ISBN 80-901525-1-1.

⁸⁷ SHIRER L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 71-80 s. ISBN 80-86263-51-7.

3.2.5. Nacismus v Německu po roce 1933

A nyní šel Hitler cestou k totalitě, k úplné a jediné moci své strany. Hitler, aby dotvrdil zákonitou základnu své revoluce, vypsál volby na den 6. března. Jeho strana vyslala podle jejich výsledků do sněmu 288 poslanců.

V roce 1933 Německo vystoupilo ze Společnosti národů. Svoji vůli již nechtělo podřídit ženevské instituci, které si Hitler nikdy příliš necenil.⁸⁸ Pak přišla dne 16. března 1935 veřejná proklamace znovuzavedení všeobecné branné povinnosti, kterou v roce 1936 prodloužilo z jednoho na dva roky. Skoro za rok, dne 7. března 1936, následoval obzvlášť smělý krok, kterým Německo porušilo nejen Versailleskou smlouvu, ale také dobrovolně uzavřenou Locarnskou smlouvu z roku 1925 (přistoupení Německa na záruky svých hranic vytyčených po první světové válce na Rýnu) a obsazuje demilitarizované pásmo v Porýní.⁸⁹ Souběžně s tímto podnikem začíná Berlín propagačně dobře připravené tažení proti nebezpečí bolševismu v Evropě.

Kancléř Hitler však neustává zdůrazňovat, že Německo chce přinést světu mír. A stejně pověděl kancléř Hitler několikrát, že se léká hrůz, které by příští válka přinesla Evropě.

Podle pařížského "Tempsu" prohlásil Hitler na norimberském sjezdu v září 1936 k členům pracovní fronty toto: „*Kdybychom měli Ural, Sibiř a žitná pole Ukrajiny, tonuli bychom přímo v nadbytku, zatímco bojujeme o svoji národní existenci. Uskutečnili bychom ráj na zemi.*”⁹⁰

Ve vnitřní politice začal po nástupu Hitlera k moci vyhlazovací boj proti všem ostatním stranám a skupinám. Padli sociální demokraté, komunisté, centrum a všechny ostatní skupiny buď se dobrovolně rozešly nebo byly rozpuštěny. A když takto vůdcovská myšlenka byla uskutečněna do důsledků, počal Hitler provádět svůj program, počal vtělovat ve skutečnost hlavní smysl svého životního díla. Nikoliv sociální reformy stavovství, hospodářské oživení, nýbrž zbudování velké armády a úplné ozbrojení národa. Na norimberském sjezdu v září roku 1936 Hitler prohlásil znovu, že cílem jeho hnutí bylo, vrátit národu jeho starou, slavnou armádu. Hitler dovedl také rázně potřít všechny nespokojence ve straně, kteří se tázali, co je se

⁸⁸ BAUER F. *Hitlerův Můj boj očima historiků*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství UNIVERS, 1994. 182-194 s. ISBN 80-901525-1-1.

⁸⁹ HAFFNER S. *Od Bismarcka k Hitlerovi*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství VOTOBIA, 1995. 158-159 s. ISBN 80-85885-90-5.

⁹⁰ BAUER F. *Hitlerův Můj boj očima historiků*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství UNIVERS, 1994. 193-195 s. ISBN 80-901525-1-1.

sociálním programem strany. Hitler prohlásil zásadu, že strana je jedinou nositelkou politické moci, kdežto říšská obrana je jedinou nositelkou ozbrojené moci.

V roce 1936 došlo na ochranné oddíly "SA" , jejichž vůdce Himmler byl jmenován šéfem policejní služby, část oddílů byla zařazena do armády, ostatní budou postupně likvidovány. Nakonec zůstane pouze strana představující politickou moc, říšská obrana, představitelka branné moci, a oddíly SS, policie Říše.

V roce 1937 se Hitler v Německu setkal s Mussolinim, na něhož vojenská síla a disciplína udělala patřičný dojem, takový, jaký chtěl Hitler zanechat, aby duceho dostal na svoji stranu. Rostoucí moc nacistického Německa udělala velký dojem i na krále Leopolda, vládce Belgie, který také odstoupil od Locarnských dohod a od svého spojení s Británií a Francií. V květnu 1937 nastoupil do ministerského křesla v Anglii Neville Chamberlain, který prohlásil, že se chce více věnovat zahraniční politice a dosáhnout porozumění s nacistickým Německem. O jaký druh porozumění půjde, bylo naznačeno v tajném memorandu z 10. listopadu 1937: *„Od Anglie chceme kolonie a volnou ruku k jednání na východě....Britská potřeba klidu je velká. Bylo by výhodné zjistit, kolik je Anglie ochotna za takový klid zaplatit.“*⁹¹ Příležitost k tomu nastala již 19. listopadu, kdy se s Hitlerem setkal lord Halifax. Výsledkem bylo, že Anglie měla zájem na všeobecné evropské dohodě, za níž byla připravena učinit Hitlerovi ústupky, pokud se jednalo o kolonie a východní Evropu. Anglie však nevěděla o tajném jednání Hitlera se svými vojenskými šéfy, jež se uskutečnilo 5. listopadu 1937. Na této schůzce došlo k osudovému rozhodnutí. Hitler vysvětlil, že následující slova považuje za tak důležitá, že mají být v případě smrti považována za jeho poslední vůli: *„Cílem německé politiky je zabezpečit, uchovat a rozšířit rasovou společnost. Jde tedy o otázku životního prostoru. Němci mají právo na větší životní prostor než ostatní národy....Německá budoucnost je zcela závislá na získání potřebných území. Dvě země, plně nenávisti, stojí Německu v cestě: Británie a Francie.německý problém se dá vyřešit pouze použitím síly...Pokud souhlasíme s výše zmíněnou interpretací, zbývá pak jen zodpovědět otázky „kdy“ a „kde“. Musíme se zabývat třemi možnými variantami:*

Plán I: Období 1943 – 45: v tomto období se dá očekávat jen změna k horšímu. Nikdo neví, jaká bude situace v těchto letech, pouze jedno je jisté – děle bychom čekat nemohli. Pokud bude vůdce stále naživu, jeho nezměnitelným rozhodnutím je vyřešit německý problém nejpozději v letech 1943 – 45. Nutnost činu před tímto obdobím by vyvstala v případě plánu II a III.

⁹¹ DGFP, I, str. 40. podle SHIRER L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 277 s. ISBN 80-86263-51-7.

Plán II: Pokud by se vnitřní rozpory ve Francii rozrostly do rozměrů krize, která by zaměstnala francouzské ozbrojené síly natolik, že by je nebylo možno použít k válce proti Německu, pak by nastal čas zakročit proti Čechům.

*Plán III: Pokud by se Francie zapletla do války s jiným státem do takové míry, že by nemohla zakročit pro Německo....Naším prvním cílem....musí být současné zničení Československa a Rakouska, aby se tak z těchto stran eliminovala vojenská hrozba pro případ naší operace proti Západu...*⁹² 12. března 1938 došlo k zabránění Rakouska a na několik let tak zmizelo z mapy světa. Ještě 11. března byl československý velvyslanec v Berlíně ujištěn Goringem, že se Československo nemusí od Německa ničeho obávat. Hitler však chtěl, aby se tři miliony Němců v Československu vrátily k Říši.

Proces kapitulace začal 15. března, kdy se s Hitlerem setkal Chamberlain a prohlásil, že on osobně uznává princip oddělení sudetských oblastí, ale požadoval projednání tohoto se svým i francouzským kabinetem. Francouzský premiér Daladier přijel do Londýna 18. září. Britové a Francouzi, dychtiví odvrátit válku za každou cenu, vypracovali společný návrh, který budou muset Češi přijmout. Tento návrh československá vláda zprvu odmítla. 21. září však, zrazena všemi, kapitulovala. Sudety měly být převedeny pod Německo nejpozději do 28. září. Toho dne se Hitler rozhodl a kvapně vydal pozvání hlavám vlád Velké Británie, Francie a Itálie na setkání k urovnání české otázky v Mnichově. 30. září připojili všichni zúčastnění své podpisy pod Mnichovskou dohodu, která stanovovala, že německá vojska překročí hranice s Československem 1. října. Okupace Sudet měla být ukončena podle dohody 10. října. Konečná dohoda z 20. listopadu 1938 donutila Československo postoupit Německu 17 500 čtverečních kilometrů území, kde žilo 2 800 000 sudetských Němců a 800 000 Čechů. Prosperující, průmyslově vyspělý stát rozložen – Československo jako velmoc skončilo.⁹³

Z vnějšího pohledu to byl dosud největší Hitlerův triumf a i v Německu samotném se po „Mnichově“ zlomila vojenská opozice proti Hitlerovi, jež se v postupující krizi opět citelně projevila. Hitler však už myslel na další plán, a sice na válku proti Rusku. Hitlerovi nešlo o to, aby organizoval východní a jihovýchodní Evropu pod německým vedením, a jestliže sledoval nějaký cíl, pak to bylo získání řady národů, které by mu pomohly v zamýšlené válce proti Rusku. Nejdůležitější z těchto

⁹² SHIRER L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 280-281 s. ISBN 80-86263-51-7.

⁹³ SHIRER L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 350-360,375,381 s. ISBN 80-86263-51-7.

národů mělo být Polsko. Byly mu slíbeny oblasti na Ukrajině za to, že uzavře pětadvacetiletý pakt s Německem a zpečetí jej připojením Gdaňsku k Německu. Aktivně se také bude podílet na budoucí válce proti Sovětskému svazu.

Tomu se Polsko bránilo. Proto, když Hitler nemohl mít Polsko jako spojence, pak se muselo jako poražená a obsazená země stát německým územím. Na základě Mnichovské dohody však mělo Německo všechny důležité zahraničněpolitické kroky konzultovat s Anglií. Pro Hitlera to byl bod, který pocíťoval jako porážku, chtěl na východě volnou ruku. Proto se rozhodl, bez jakékoliv domluvy a varování, obsadit zbytek Československa. Čechy a Morava se staly „říšských protektorátem“, Slovensko spojeneckým vazalským státem.⁹⁴ 15. března 1939 začaly německé jednotky obsazovat Čechy a Moravu. 31. března vyhlásil Chamberlain za Anglii i Francii Polsku záruky pomoci proti případnému napadení Německem. To Hitlera rozzuřilo. Byl v nové situaci. Sám ji shrnul slovy: „*Všechno, co podnikám, je namířeno proti Rusku. Když je Západ tak příliš hloupý a slepý na to, aby to pochopil, budu nucen se s Ruskem domluvit, Západ porazit, a pak, po jeho porážce, se obrátit se svými sebranými silami proti Rusku.*“⁹⁵ 23. srpna 1939 uzavřely Německo a Sovětský svaz pakt o neútočení. Její tajné dodatečné klauzule vypovídaly, že ve válce proti Polsku případně jeho východní část, kterou musel Sovětský svaz v roce 1921 Polsku postoupit, zpátky Sovětskému svazu. 1. září 1939 napadlo Německo Polsko.

3.2.6. Nacistické Německo v době 2. světové války

Ještě předtím, 24. srpna, zaslal americký prezident Roosevelt Hitlerovi a prezidentovi Polska dopis, v němž oba vyzval, aby své rozpory urovnali mírovou cestou. Prezident Polska odpověděl, že Polsko není tím, kdo si diktuje požadavky, ale že je ochotno spor urovnat. Ale Hitler neodpověděl vůbec. 27. srpna oznámila německá vláda, že přidělový systém potravin, mýdla, obuvi, textilií a uhlí vejde v platnost následujícího dne. Zejména díky tomu si Němci uvědomili blízkost války a jejich nespokojenost nabývala na intenzitě. Promyšlenou propagandou jsou však přesvědčováni, že to je Polsko, kdo hrozí Německu vojenskou invazí. I přes horečná jednání Velké Británie s oběma stranami se nepodařilo konfliktu zabránit. Hitler byl už

⁹⁴ HAFFNER S. Od Bismarcka k Hitlerovi. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství VOTOBIA, 1995. 174-175 s. ISBN80-85885-90-5.

⁹⁵ HAFFNER S. Od Bismarcka k Hitlerovi. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství VOTOBIA, 1995. 175 s. ISBN80-85885-90-5.

dávno pevně rozhodnut Polsko napadnout. Předpokládal snadné vítězství, které se také potvrdilo. Dle svého plánu překročila nacistická vojska 1. září německo-polské hranice a nezadržitelně postupovala na Varšavu. 3. září udeřilo německé námořnictvo, když bez varování potopilo parník *Athenia* s 1 400 cestujícími na palubě, z nichž 112 včetně 28 Američanů přišlo o život. Začala druhá světová válka.

Dne 17. září Hitler vítězí v Polsku a zničená země je připravena pro Rusy, aby se chopili svého podílu na zisku pod záminkou pomoci Ukrajincům a Bělorusům, kteří jsou Německem ohrožováni. Tím se zabránilo dojmu, že SSSR je agresorem.

V Německu panovala povznesená nálada, Němci si byli jisti, že během měsíce nastane mír. Na ten však Hitler nepomyšlel, třebaže 6. října pronesl k Británii výzvu k míru, jež však byla opět prázdnými slovy pro oklamání všech. Ve skutečnosti je německým válečným cílem konečná likvidace Západu. Hitlerova strategie spočívá v: „...úderu napříč Lucemburskem, Belgií a Holandskem. Nejdříve je třeba se zaměřit na dva vojenské cíle: zničení holandských, belgických, francouzských a britských armád a získat území u Lamanšského průlivu a Severního moře, odkud bude možno „brutálně využít“ *Luftwaffe* k útoku na Británii.“⁹⁶ 7. listopadu byli Němci uvedeni do rozpaků společnou deklarací belgického krále a holandské královny, kteří nabízeli zprostředkování míru. Hitler tak nemohl použít chystané lži, že německá vojska vtrhla do Belgie a Nizozemí proto, že se tam chystají vpochodovat Francouzi. V této situaci mu pomohl atentát, jež byl na něj zosnován 8. listopadu v Mnichově, a z něhož nacisté okamžitě obvinili Brity. Proto byl členy SS zinscenován únos dvou britských tajných agentů z Holandska, poblíž německé hranice, a vina za atentát svalena na ně. Obě tyto akce ještě upevnily Hitlerovu prestiž v Německu. 23. listopadu pronesl ke svým generálům projev: „...*Narůstající počet německého lidu si vyžaduje větší životní prostor. Mým cílem je vytvoření rozumného poměru mezi počtem obyvatelstva a velikostí území, na kterém žije. Boj musí začít právě zde. Žádný národ se nemůže vyhnout řešení tohoto problému. Jinak se totiž musí vzdát a postupně zaniknout...Žádná vykalkulovaná chytrost tady nepomůže: k řešení lze dojít pouze mečem. Lid, který v sobě není schopen najít sílu k boji, musí ustoupit...Poprvé za posledních šedesát sedm let nemusíme vést válku na dvou frontách...Nikdo však nemůže předvídat, jak dlouho tato situace vydrží. Rusko není v současnosti nebezpečné. Rusko má stále dalekosáhlé cíle, nadevše pak posílení svého postavení v baltské oblasti. Rusům se můžeme postavit pouze tehdy, když budeme volní na západě* (tato myšlenka ho nikdy neopustila)...*Mé*

⁹⁶ SHIRER L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 575 s. ISBN 80-86263-51-7.

*rozhodnutí je nezměnitelné. Zaútočím na Francii a Anglii v nejpříznivějším a nejbližším možném okamžiku. Porušení neutrality Belgie a Holandska není důležité. Až vyhrájeme, nikdo se tím nebude zabývat. Nebudeme ospravedlňovat porušení neutrality tak idiotsky jako v roce 1914.*⁹⁷ 11. února 1940 byla v Moskvě podepsána obchodní smlouva mezi Německem a SSSR o výměně zboží a dodávce surovin, jež Hitler zoufale potřeboval. Proto také podpořil ruskou agresi do Finska, jež sama byla v Německu značně nepopulární, a smířil se s hrozbou sovětských vojenských jednotek v baltských zemích. SSSR mu stále umožňoval vést jednofrontovou válku.

Po aféře s prozrazenými vojenskými materiály o invazi do Belgie, Hitler odkládá útok na Benelux a přednost dostaly plány na útok na Dánsko a Norsko. Hitler se snažil najít k tomuto záminku, neboť mezitím již rusko-finská válka skončila a tím bylo zdůvodnění okupace „obtížné“. Nakonec bylo oběma zemím 9. dubna 1940 předloženo ultimátum, kde se uvádělo, že Říše přišla Dánsku a Norsku na pomoc při obraně proti anglicko-francouzské okupaci. I přes silný norský odpor byly země zabrány, zejména díky švédské pomoci Německu. Hitlerova prestiž se opět zvýšila. Ovšem za cenu ochromení německého válečného námořnictva, což se časem ukázalo jako nepřekonatelný handicap. Stejnou lež jako při napadnutí severských států Hitler použil 10. května při okupaci Belgie a Holandska. Holandsko padlo během pouhých pěti dní, Belgie kapitulovala po lýtých bojích 27. května. A 5. června zahájily německé jednotky zdrcující silou útok na Francii. Na její rychlé porážce měla vliv též Itálie, jež tímto dnem vstoupila po boku Německa do války. Francouzi netušili, že jim budou předány podmínky příměří na stejném místě, kde probíhala jednání o příměří v roce 1918. Viditelně to s nimi otřásl. Hitler pak nadiktoval Francii své podmínky, mnohem tvrdší než ty, jež postavila Francie Německu v roce 1918.⁹⁸

Poté, co byla Francie vyřazena, vyvstala pro Hitlera otázka dalších vztahů s Anglií. Na skutečnou válku proti Britům nebyla Německá říše ještě tak dobře připravena jako na svá vojenská tažení proti Polsku a Francii. Nevlastnilo ještě žádnou velkou flotilu a nadto ztratilo část flotily při obsazování Norska. Hitler nemohl na britské ostrovy vysadit žádnou armádu, pouze v případě, že by se mu podařilo získat vzdušnou nadvládu nad Anglií. Tento pokus byl proveden v srpnu a září roku 1940, ale zůstal bez úspěchu. Anglie ovládala svůj vzdušný prostor, a proto byla německá invaze do Anglie na dlouhou dobu vyloučena. Navíc se Hitler domníval, že po porážce Francie

⁹⁷ SHIRER L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 584 s. ISBN 80-86263-51-7.

⁹⁸ SHIRER L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 599,634,658 s. ISBN 80-86263-51-7.

bude chtít Anglie přistoupit na mírovou dohodu. Sdílel i všeobecný názor, že válka je prakticky vyhraná a téměř skončena. Avšak Anglie byla jiného názoru.⁹⁹ Bitva o Británii začala mohutnou vzdušnou ofenzivou 15. srpna 1940. Hitlerovým plánem bylo zničit Anglii ze vzduchu a připravit tak půdu pro pozemní invazi. Až 15. září došlo k přelomovému okamžiku bitvy, na jejímž základě Hitler odložil pozemní invazi do Anglie na neurčito. Británie tím byla zachráněna a situace ve válce se začala obracet v Hitlerův neprospěch. Jeho pozornost se však v té době již začala ubírat jiných směrem. Stalin se začal stále více posouvat na východ. Pomocí zinscenovaných voleb připojil k území SSSR Lotyšsko, Estonsko a Litvu, rumunskou Besarábii a Bukovinu. Hitler se dále domníval, že sovětský diktátor povzbuzuje Anglii v jejím odporu a že Anglie spoléhá na pomoc Sovětského svazu. Proto rozhodl, že Rusko musí být zlikvidováno. 18. prosince 1940 vydal plán „Barbarossa“. Útok byl stanoven na polovinu května 1941. Avšak ještě před tímto datem si nacistická vojska musela zajistit jižní křídlo, které se nacházelo na Balkáně. Avšak Jugoslávci se nehodlali vzdát lehce, což způsobilo Hitlerovi velké problémy, kvůli nimž byl nucen odložit vpád do Ruska o měsíc později. Toto jeho rozhodnutí pak mělo dalekosáhlé následky.¹⁰⁰ 22. června 1941 napadlo Německo Sovětský svaz. Rudá armáda byla i přes všechna varování překvapena po celé délce fronty. Začátkem podzimu se Hitler domníval, že Rusko je vyřízeno. Ještě před začátkem zimy chtěl dobýt Moskvu a Leningrad, avšak zde poprvé uvízl. Po měsících těžkých porážek byli Rusové dokonce již v zimě 1941 – 42 schopni odstartovat úspěšnou vojenskou protiofenzivu. A zrovna v té chvíli, kdy se ukázalo, že plán rychlé porážky Ruska se nepodaří, vyhlásil Hitler válku Americe. Tím si proti sobě postavil tři největší mocnosti světa, Američané se tak oficiálně postavili po bok Britů. Amerika však byla zaměstnána válkou v Pacifiku, jako Hitler nyní v Rusku. 30. ledna 1943 došlo k rozhodujícímu zlomu v nacistickém tažení Ruskem. Německá vojska prohrála bitvu o Stalingrad, jež trvala pět měsíců. Tato bitva znamenala obrat ve vývoji bojů na východní frontě. Němci začali ustupovat, avšak za cenu totálně spálené země.¹⁰¹ I na západní frontě došlo k zásadnímu obratu. 6. června 1944 došlo k anglo-americké invazi do Evropy vyloděním v Normandii. Byly osvobozeny Francie, Belgie. Ruská

⁹⁹ HAFNER S. *Od Bismarcka k Hitlerovi*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství VOTOBIA, 1995. 177 s. ISBN80-85885-90-5.

¹⁰⁰ SHIRER L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 687,729 s. ISBN 80-86263-51-7.

¹⁰¹ HAFNER S. *Od Bismarcka k Hitlerovi*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství VOTOBIA, 1995. 179s. ISBN80-85885-90-5.

ofenziva začala 10. června a již v srpnu 1944 dosáhli Rusové hranic Východního Pruska.

Válka se přesunula do Německa. V únoru 1945 byli již Američané na Rýnu. Konec Třetí říše se dostavil rychle. Země byla v troskách, nebyly suroviny, proto nemohly vzlétnout stíhací letouny, mnoho pancéřových divízi se nemohlo pohnout z místa, nefungovala doprava, naděje vkládané do zázračných zbraní pohasly. 19. března ještě Hitler učinil rozhodnutí o zničení všech vojenských, průmyslových, dopravních, komunikačních zařízení a obchodů v Německu, aby nic nepadlo do rukou nepřítele. Z Německa se tak stala jedna velká pustina. 25. dubna se americké a ruské jednotky setkaly na Labi a Hitler tak zůstal odříznut v Berlíně.

30. dubna 1945 spáchal sebevraždu, poté, co nadiktoval svůj politický testament: *„...Po šesti letech války, která se jednou přes všechny porážky zapíše do historie jako nejslavnější a nejhrdinštější manifestace boje o existenci národa, nemohu opustit město, jež je metropolí státu... Chci sdílet osud s miliony ostatních, kteří se také rozhodli zůstat. Kromě toho nemíním padnout do rukou nepřítele, který si žádá nové divadlo, zinscenované Židy, aby upoutal pozornost hysterických davů. Proto jsem se rozhodl zůstat v Berlíně a dobrovolně zvolit smrt v okamžiku, kdy budu přesvědčen, že pozice vůdce je nadále neudržitelná. Zemřu s radostí v srdci, vědom si nezměřitelných skutků a úspěchů našich rolníků a dělníků a v historii ojedinělých počinů naší mládeže, která nese mé jméno. Ujišťuji vás, že oběti vojáků i má vlastní zasely semínko, které jednoho dne vzklíčí... ve slavném znovuzrození nacionálně socialistického hnutí skutečně jednotného národa.“*¹⁰²

4. Závěr

Nacistický režim se stejně jako režim komunistický rodil v době, kdy obě země byly zničené 1. světovou válkou, obyvatelstvo bylo unavené, hladové, panovala nezaměstnanost, byly požadovány sociální jistoty, důstojné životní podmínky. Oba režimy se k moci dostaly právě s pomocí těchto lidí, kterým nejprve jejich požadavky splnily, aby jich vzápětí využily k vlastnímu vzestupu. V obou státech dochází k likvidacím obyvatel, nacisté nenávidí Židy, komunisty a liberály, komunisté likvidují kulaky, církev a imperialisty, to vše v koncentračních táborech, hlavním nástroji

¹⁰² SHIRER L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 959,974,976,992 s. ISBN 80-86263-51-7.

represe. Činnost jiných politických stran je v obou zemích zakázána, mají absolutní kontrolu nad komunikačními prostředky, hlavním nástrojem moci je šíření strachu, násilí prostřednictvím politické policie. Výsledkem nacistického režimu jsou tak spáchané zločiny zasahující zhruba 25 milionů osob, komunistický režim zlikvidoval zhruba sto milionů osob, a to v nejrůznějších částech světa. Mnohem větší devastační účinky měl v neevropských zemích. V Číně totalitní režim připravil o život 65 milionů osob, v Severní Koreji 2 miliony, ve Vietnamu měl na svědomí 1 milion mrtvých a v Kambodži dokonce 2 miliony osob za pouhého tři a půl roku, což byla přibližně čtvrtina z celkového počtu obyvatel země.¹⁰³

Toto jednoduché konstatování musí alespoň přimět člověka ke srovnávací úvaze o podobnosti režimu, jenž byl od roku 1945 považován za nejzločinnější v tomto století, a systému komunistického, který trval bezmála půl století a až do roku 1991 si zachoval veškerou mezinárodní legitimitu. Dodnes je v zemích, jako je Čína, Laos, Severní Korea, Vietnam a Kuba, u moci a uchovává si příznivce po celém světě. Mnoho komunistických stran opožděně přiznalo zločiny stalinismu, ve většině však neopustily leninské principy a vůbec se neptají po tom, jak byly samy zapleteny do fenoménu terorismu.

¹⁰³ COURTOIS S., WERTH N., PANNÉ J.-L., PACZKOWSKI A., BARTOŠEK K., MARGOLIN J.-L. *Černá kniha komunismu I*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 17, 26 s. ISBN 80-7185-194-9.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literární zdroje

1. ARENDT, H. *Původ totalitarismu I – III*. Nakladatelství OIKOYMENH, 1996. 680 s. ISBN 80-86005-13-5.
2. ARON, R. *Demokracie a totalitarismus* 2. vyd. Brno: Nakladatelství Atlantis, 1993. 224 s. ISBN 80-7108-064-0.
3. BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství DOKOŘÁN s.r.o., 2004. 167 s. ISBN 80-86569-89-6.
4. BAUER, F. *Hitlerův Můj boj očima historiků*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství UNIVERS, 1994. 130 s. ISBN 80-901525-1-1.
5. BOCHENSKI, J.M. *Marxismus-leninismus Věda nebo víra*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství VELEHRAD, 1994. 156 s. ISBN 80-901614-5-6.
6. CABADA, L., KUBÁT, M. a kolektiv *Úvod do studia politické vědy*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2004. 456 s. ISBN 80-86432-63-7.
7. COURTOIS, S., WERTH, N., PANNÉ, J.-L., PACZKOWSKI, A., BARTOŠEK, K., MARGOLIN, J.-L. *Černá kniha komunismu I*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Nakladatelství PASEKA, 1999. 405 s. ISBN 80-7185-194-9.
8. HAFFNER, S. *Od Bismarcka k Hitlerovi*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství VOTOBIA, 1995. 206 s. ISBN 80-85885-90-5.
9. MACHIAVELLI, N. *Vladař*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství IVO ŽELEZNÝ, 1997. 204 s. ISBN 80-237-3544-6.
10. MERTL, J. *Z dějin politického myšlení*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ORBIS, 1943. 101 s.
11. PLATÓN. *Ústava* 1. vyd. Praha: Nakladatelství SVOBODA, 1993. 428 s. ISBN 80-205-0347-1.
12. PROCTOR, N. R. *Rasová hygiena*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ACADEMIA, 2009. 432 s. ISBN 978-80-200-1763-5.
13. ROUSSEAU, J. J. *O původu nerovnosti*. Nakladatelství Svoboda Praha, 1949. 119 s.
14. ROUSSEAU, J. J. *O společenské smlouvě*. Právnické knihkupectví a nakladatelství Praha, 1949. 108 s. ISBN 80-86473-10-4.
15. RÖD, W. *Novověká filosofie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství OIKOYMENH, 2004. 505 s.

16. SHIRER, L. W. *Vzestup a pád Třetí říše*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2004. 1120 s. ISBN 80-86263-51-7.
17. TAMPIEROVÁ, H., *Thomas More – státník a teolog*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2002. 144 s. ISBN 80-86263-34-7.
18. VALACH, M., *Marxova filozofie dějin*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství L. MAREK, 2005. 84 s. ISBN 80-86263-65-7.
19. VALEŠ, L. *Dějiny politických teorií*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ALEŠ ČENĚK, s.r.o., 2007. 270 s. ISBN 978-80-7380-031-4.

ABSTRAKT

BEDNAŘÍKOVÁ, D. Totalitní režimy 20. století: bakalářská práce. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2010. 60 s. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Štěpán Strnad.

Klíčová slova: totalitní režim, totalitarismus, autoritarismus, komunismus, nacismus

Práce se zabývá totalitními režimy, jejich vymezením a rozdělením. Analyzuje studium autoritarismu a totalitarismu, provádí jejich vzájemné srovnání. Blíže zkoumá totalitarismus, jeho historické základy a myslitele, jež svými díly přispěli k jeho analýze a poznání. Zabývá se studiem komunismu v Rusku a Sovětském svazu a nacismu v Německu v jeho počátcích a v období 2. světové války. Ukazuje důsledky těchto totalitních režimů.

ABSTRACT

BEDNAŘÍKOVÁ, D. Totalitarian regimes of the 20th century. České Budějovice: Institute of European and Regional Studies, o.p.s., 2010. 60 s. Head bachelor thesis Mgr. Štěpán Strnad.

Key words: totalitarian regime, totalitarianism, autoritarismus, communism, nazism

Work deals with totalitarian regimes, their definition and division. Study analyzes authoritarianism and totalitarianism, by their mutual comparison. Closely examines totalitarianism, its historical foundations and thinkers who have contributed their works to his analysis and understanding. It deals with the study of communism in Russia and the Soviet Union and Nazi Germany in his early days in period World War II. It shows the consequences of these totalitarian regimes.